

Motion till riksdagen 2025/26:2788

av **Gudrun Nordborg m.fl. (V)**

Rättsväsendet

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	2
2	Inledning	7
3	Återförstatliga rättsväsendets fastigheter	10
4	Polisen	13
4.1	Trygghetszoner i stället för säkerhetszoner	13
4.2	En nationell haverikommission mot skjutningar och sprängningar	15
4.3	Polisutbildning och polisforskning	16
4.4	Ett institut för polisvetenskaplig forskning	17
4.5	Antagningen till polisutbildningen	18
4.6	Motverka diskriminering och bygg lokalt förtroende	19
4.7	Polisombudsman	23
4.8	Utvärdera och sprid bra metoder mot nyrekrytering in i kriminalitet	24
4.9	Människohandel med barn i kriminella nätverk	25
5	Sprid Sluta skjut till hela landet	27
5.1	Regelbundna amnestier för vapen och explosiva varor	28
5.2	Tydliggör polisens trygghetsskapande och brottsförebyggande uppdrag	29
5.3	Utvärdera polisens brottsförebyggande arbetsmetoder	30
5.4	Polisens särskilda personsäkerhetsprogram	31

6	Åklagare och domstolar	34
6.1	Stärk de allmänna domstolarna	34
6.2	Översyn av nämndemannasystemet	35
6.3	Stärkt rättshjälp	37
6.4	Barns behov under rättsprocesser.....	37
6.5	Målsägandebiträde i hovrätten	39
7	Medling	40
7.1	Brottsofferombudsman och reparativ rättvisa	43
8	Kriminalvården	44
8.1	Dubbelbeläggning ska inte vara norm.....	44
8.2	En översyn av organisationen	48
8.3	Minska överbeläggningen: En frivårdsreform	49
8.4	Minska överbeläggningen: Villkorlig frigivning för att frigöra platser	52
8.5	Anpassa avdelningarna efter klienterna	53
8.6	Bättre inslussning i samhället.....	54
8.7	Halvvägshus	57
8.8	Nationella riktlinjer för avhopparverksamhet för kriminella	58
9	Avhopparverksamhet för våldsbejakande extremister	59
9.1	Fler och jämställda möjligheter till utbildning.....	60
9.2	Situationen för kvinnor i Kriminalvården	61
9.3	Minska häktningstiderna, isolering och slentrianmässig restriktionsanvändning	
	62	
10	Särskilda ombud till häktade och anhöriga	65
10.1	Särskilt om situationen för barn och unga i häkte och på anstalt	66

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att kartlägga hur stor andel av rättsväsendets fastigheter

som ägs av privata bolag och hur många av dessa som har kopplingar till grov kriminalitet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att återförstatliga alla rättsväsendets fastigheter som polishus, häkten, domstolar och anstalter i syfte att bl.a. stoppa kriminella från att göra vinster på sådan verksamhet och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet, t.ex. Brottsförebyggande rådet (Brå), i uppdrag att utvärdera de säkerhetszoner som Polismyndigheten upprättat och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge lämplig myndighet i uppdrag att ta fram riktlinjer för att inrätta trygghetszoner i politiskt eftersatta områden och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen snarast bör tillsätta en nationell haverikommission i syfte att minska skjutningar, sprängningar, dödligt våld och gängkriminalitet och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag som innebär att polisutbildningen blir en högskoleutbildning, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheterna att inrätta ett institut för polisvetenskaplig forskning och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att långsiktigt förstärka mångfaldsarbetet och fördjupa den mångkulturella kompetensen hos myndighetens anställda och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att vidta åtgärder för att särskilt stärka förtroendet hos människor i politiskt eftersatta områden i lokalt förankrat brottsförebyggande syfte och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en utredning i syfte att diskrimineringslagen (2008:567) ska omfatta polisens verksamhet i sin helhet och polisiära ingripanden ska falla under

Diskrimineringsombudsmannens tillsynsområde och tillkännager detta för regeringen.

11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör inrätta en polisombudsman i syfte att stärka allmänhetens förtroende för polisen och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Brå i uppdrag att kartlägga och utvärdera lokala projekt mot nyrekrytering in i kriminalitet i syfte att sprida goda exempel och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge i uppdrag till Brå att se över omfattningen av människohandel med barn i kriminella nätverk och tillkännager detta för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Barnombudsmannen i uppdrag att utreda diskrepansen mellan barns faktiska verklighet av att växa upp med våld och befintliga skyddslagstiftningar och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten, Kriminalvården och Brå i uppdrag att ta fram en nationell strategi för att sprida Sluta skjut till hela landet och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till regelbundet återkommande vapenamnestier i syfte att få människor att lämna in illegala vapen, ammunition och explosiva varor och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att stärka skrivningarna om polisens trygghetsskapande och brottsförebyggande uppdrag i polislagen och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att utvärdera polisens brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetsmetoder och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning om ett nytt särskilt personsäkerhetsprogram och tillkännager detta för regeringen.

20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över domarutbildningen, notarietjänstgöringen och processordningen i allmänna domstolar och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över nämndemannasystemet och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över och justera inkomsttak för rättshjälp och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Brå i uppdrag att utreda och samordna medlingsverksamheten vid brottmål på nationell nivå och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att sätta brottsoffren i fokus genom reparativ rättvisa och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över frågan om att inrätta en brottsofferombudsman och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till lagstiftning som gör enkelbeläggning inom kriminalvården till norm och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till lagstiftning som förbjuder ensamarbete vid klientnära arbete inom kriminalvården och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till en bred översyn av Kriminalvårdens organisation och verksamhet och tillkännager detta för regeringen.
29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till sex månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid och tillkännager detta för regeringen.

30. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov och tillkännager detta för regeringen.
31. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att via frivården ta ett långsiktigt ansvar för inslussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
32. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över möjligheten att ytterligare involvera civilsamhället vid inslussningen i samhället av personer som avtjänat straff på anstalt, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
33. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Kriminalvården, Arbetsförmedlingen och Sveriges Kommuner och Regioner i uppdrag att förstärka sitt samarbete via Krami i syfte att intagna efter frigivning ska kunna återgå till eller inträda i arbetslivet och tillkännager detta för regeringen.
34. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att fler intagna får möjlighet till vistelse i halvvägshus och tillkännager detta för regeringen.
35. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att ta fram nationella riktlinjer för avhopparverksamhet för kriminella och tillkännager detta för regeringen.
36. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Center mot våldsbejakande extremism (CVE) i uppdrag att ta fram ett program för avhopparverksamhet för personer som vill lämna våldsbejakande extremistmiljöer utan att ha koppling till kriminalitet och tillkännager detta för regeringen.
37. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till fler utbildningsmöjligheter för intagna i kriminalvården och tillkännager detta för regeringen.
38. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ta initiativ till att kvinnor som avtjänar sitt straff på anstalt ska ha samma möjligheter till utbildning som män har och tillkännager detta för regeringen.
39. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning av kvinnors situation och behov i kriminalvården i syfte att skapa förutsättningar för en jämställd vård och tillkännager detta för regeringen.

40. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur häktningstider, isolering och användande av restriktioner kan minskas och tillkännager detta för regeringen.
41. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ge alla häktade personer lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag och tillkännager detta för regeringen.
42. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över möjligheten att personer som sitter häktade ska få ett särskilt ombud som kan bistå med praktiska behov under häktningstiden och tillkännager detta för regeringen.
43. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att införa anhörigstöd vid frihetsberövande, särskilt vid häktning, med ett särskilt fokus på barn och tillkännager detta för regeringen.
44. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör inrätta en nationell samordnare för att ta fram riktlinjer och rutiner för hur barnets bästa ska beaktas i samband med att en vårdnadshavare frihetsberövas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

1 Inledning

Trots de senaste årens stora resurstillskott till polisen och Kriminalvården, höjningar av flera straff och ökad användning av hemliga tvångsmedel så har dessvärre gängrelaterade brott och skjutningar blivit ett återkommande inslag i flera delar av landet. Samtidigt är det kris i Kriminalvården med överfulla häkten och anstalter bl.a. därför att fängelsestraffen generellt blivit längre. Justitieombudsmannen (JO) har under lång tid återkommande kritiserat överbeläggningen på anstalter och häkten. I juni 2023 publicerades även ett upprop där landets domare beskriver situationen på landets domstolar som alarmerande till följd av ökningen av ärenden. Av Domstolsverkets budgetunderlag för 2025–2027 framgår att ärendena förväntas öka i tingsrätterna under åren 2024–2027. Ökningen av mål på tingsrätterna drivs av brottmål.

Den förra regeringen tillsatte 2020 en parlamentarisk trygghetsberedning (dir. 2020:32). Uppdraget ändrades 2023 på så sätt att kommittén skulle kartlägga kompetenser som är involverade i arbetet med att förebygga återfall i brott och analysera hur den samlade kompetensen gemensamt kan bidra i det

återfallsförebyggande arbetet. Utredningen presenterades i augusti 2024.¹ Vänsterpartiet står bakom utredningens förslag. I ett särskilt yttrande lyfter vi dock vår oro för hur det s.k. paradigmskiftet i rättspolitik som beskrivs i Tidöavtalet kommer att påverka Kriminalvården och möjligheterna att förebygga återfall i brott.

Regeringen presenterade i juni 2025 en genomgripande straffreformutredning (SOU 2025:66). Bl.a. föreslås ett femtiotal ändringar av straffskalor och s.k. villkorligt fängelse. Vidare föreslås att den gemensamma straffskalan för fängelse på viss tid skärps. Regeringen vill också införa en bestämmelse som gör det möjligt att i vissa fall döma till ett gemensamt livstidsstraff även om fängelse på livstid inte är föreskrivet för något av brotten. Det föreslås även en ny straffskärpningsbestämmelse avseende brott som har samband med kriminella nätverk eller i övrigt utgör led i organiserad brottslighet. Utredningen beräknas leda till 16 000 fler utdömda fängelseår per år jämfört med i dag samt ge merkostnader på 16,3 till 23,2 miljarder per år för Kriminalvården beroende på vilka förslag man går vidare med.²

Regeringen menar att deras kriminalpolitik bl.a. syftar till att sätta brottsoffren i centrum, inte gärningspersonerna. Vänsterpartiet anser inte att regeringen lyckats med den målsättningen. Alldeles för mycket fokus ligger på längre och hårdare straff istället för på ett tankesätt om reparativ rättvisa och ett utvecklat stöd till brottsoffer. Vi menar att en kriminalpolitik som på allvar sätter brottsoffren i fokus behöver införas i Sverige. För att detta ska vara möjligt krävs en genomgripande förändring i vår syn på brott, straff och rehabilitering. Vi är inte för generella straffskärpningar. Dock kan vi se att det finns områden där straffen kan behöva skärpas. Vi har t.ex. stått bakom förslag om höjda straff för vapenbrott, narkotikasmuggling och sexualbrott. Men förslag som innebär nykriminalisering eller straffskärpningar ska alltid vara väl underbyggda och ha analyserats utifrån nödvändighet, effektivitet och proportionalitet. Dessvärre anser vi att högerregeringens förslag ofta brister i dessa delar. Straffrättssystemet måste också hänga ihop. Det är inte en framgångsrik metod att höja straffen för olika brott i en rad snabba lagstiftningsärenden. I flera fall har både den förra och den nuvarande regeringen presenterat förslag till straffskärpningar som antagits av riksdagens majoritet utan att tidigare höjningar av straffen ens hunnit utvärderas. Straffrättssystemet blir på så vis oöverskådligt och onödigt komplicerat och risken för oönskade effekter ökar. Detta har återkommande kritiserats av bl.a. Lagrådet. Även rättskedjan behöver hänga

¹ Vägar till ett tryggare samhälle. Åtgärder för att motverka återfall i brott, SOU 2024:54.

² <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/06/utredning-lamnar-forslag-till-ett-reformerat-straffsystem/>

ihop så att satsningar på t.ex. polisen som leder till att ett ökat antal ärenden kan utredas av åklagare och avgöras i domstolarna på ett effektivt sätt och inom rimlig tid.

Dessvärre låter högerpartierna i stället för forskning och beprövad erfarenhet ofta känslor, tyckande och ren populism ligga till grund för rättspolitiska åtgärder. Men för att verkligen minska den grova kriminaliteten och stärka människors trygghet i politiskt eftersatta områden krävs, i stället för längre och hårdare straff, visitationszoner och avlyssning utan brottsmisstanke, en gemensam politisk vilja för att minska klassklyftorna i samhället. Tyvärr bygger högerregeringens förslag för att bekämpa brottsligheten i Tidöavtalet på Sverigedemokraternas repressiva politik. Men de föreslagna åtgärderna om begränsad villkorlig frigivning, längre straff, förvaringsstraff, sänkt straffmyndighetsålder och särskilda ungdomsfängelser kommer inte att leda till minskad kriminalitet. Åtgärderna riskerar tvärtom att bli kontraproduktiva.

Straffrättssystemets främsta syfte kan enligt vår mening inte vara att fungera som ett signalsystem för regeringens påstådda handlingskraft mot kriminalitet. Det är en förhållandevis liten grupp unga män som begår den största delen av de grövsta brotten.³ Det är inte särskilt sannolikt att ”hårdare tag” med längre straff kommer att avhålla denna grupp män och andra unga män som befinner sig i riskzonen för liknande kriminalitet från att begå brott. Vårt resonemang bekräftas och styrks av forskning som visar att längre straff inte är effektiva i den meningen att de får människor att begå färre brott. En person som sitter i fängelse är visserligen delvis förhindrad från att begå nya brott. Men för att få effekt på brottsnivån i samhället krävs att människor sitter inspärrade under väldigt långa perioder.⁴ Vi vänder oss bestämt emot en utveckling där människor sitter inlåsta på lång obestämd tid utan möjlighet till rehabilitering och återanpassning till samhället. Svensk kriminalvård har varit en förebild för andra länder som insett att rehabilitering är mer framgångsrikt än bestraffning.⁵ Vänsterpartiet kommer att fortsätta arbeta för att de rehabiliterande inslagen i kriminalvården ska utvecklas i stället för att, som med högerregeringens politik, avvecklas. Vi kommer inte under några omständigheter att acceptera förslag som gör att ”Bättre ut” blir ”Sämre ut”.

För att få ned den grova brottsligheten måste mycket mer fokus riktas mot att förhindra rekryteringen av barn och unga till gängkriminalitet. Det brottsförebyggande

³ Institutet för framtidsstudier, Våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet i Sverige. Forskningsrapport 2018:4.

⁴ Susanne Alm. Konsekvenser av fängelsestraff i Norden En forskningsöversikt. Rapport 2024:1, Kriminologiska institutionen, Stockholms Universitet.

⁵ Se t.ex. Fängelseexperimentet Little Scandinavia, SVT.

arbetet börjar med en väl utbyggd välfärd för alla, även i politiskt eftersatta områden. Om skolan, fritidsaktiviteter och samhället i övrigt fungerar väl så minskar möjligheterna att rekrytera barn och ungdomar in i kriminalitet. Skola och fritidsverksamheter behöver få bättre resurser, likaså socialtjänsten. Barn och ungdomar måste få möjligheter till kommunalt stödda fritidsaktiviteter, skolan måste få bättre resurser för att stödja elever som behöver det för att klara betygen och socialtjänsten behöver förstärkas med tillräckliga resurser och kunskap för att arbeta både förebyggande och med barnskydd. Även civilsamhällets organisationer måste involveras i detta breda samarbete.

Det handlar även om insatser på kort sikt, som att sprida Sluta skjut-projektet till hela landet och att satsa på åtgärder som skapar trygghet i områden som särskilt drabbats av grov kriminalitet. Vänsterpartiet har också sedan flera år tillbaka föreslagit en nationell haverikommission mot skjutningarna och en nationell avhopparverksamhet för kriminella. Insmugglingen av narkotika och illegala vapen måste stoppas redan vid landets gränser för att underminera gängens svarta ekonomi. Här nedan presenterar vi våra förslag för rättsväsendet. I motion 2024/25:1904 har vi skrivit mer om våra förslag för att bekämpa den organiserade brottsligheten. I motion 2025/26:V621 finns våra förslag för att bekämpa mäns våld mot kvinnor och barn. I motion 2023/24:18 har vi skrivit särskilt om åtgärder mot hatbrott.

I motion 2025/26:V625 (utgiftsområde 4) finns våra budgetförslag för rättsväsendet 2026. Vi föreslår bl.a. en höjning av inkomsttaket för rättshjälp i syfte att fler människor ska få tillgång till stödet för att få en rättvis prövning i domstol. Inkomsttaket för att få rättshjälp har inte höjts sedan slutet av 1990-talet. Den som har ett s.k. ekonomiskt underlag över 260 000 kronor om året kan inte få rättshjälp. Ofta utgår inte heller rättsskydd via försäkringsbolag p.g.a. karensregler och då blir det svårt att betala ett ombud. Problemet är i synnerhet stort när det gäller förvaltningsmål och familjemål. Vi vill även införa ett femicidpaket där polis, åklagare och domare ska ingå i syfte att mäns våld mot kvinnor, sexköp och människohandel för sexuella ändamål ska hanteras med ökad våldskompetens, rättssäkerhet och seriositet i hela rättskedjan.

2 Återförstatliga rättsväsendets fastigheter

Många av rättsväsendets fastigheter ägs av Specialfastigheter, ett fastighetsbolag som ägs av svenska staten. Specialfastigheter äger, utvecklar och förvaltar bl.a.

kriminalvårdsanstalter, ungdomshem, domstolsbyggnader och polisfastigheter. Det är speciella verksamheter som ofta utgör viktiga samhällsfunktioner och som ställer höga krav, framför allt på säkerhet. Men det finns också privata fastighetsägare som rättsväsendet hyr lokaler av. Att allt fler personer döms till fängelse under längre perioder innebär därför att vissa företag kan göra vinster på kriminalvård. Under de kommande åren väntas det öppna flera privatägda fängelser och häkten runtom i Sverige. Även polishus och domstolsbyggnader ägs av privata bolag.

Det privata fastighetsbolaget Intea har t.ex. byggt ett nytt häkte i Kristianstad som invigdes hösten 2024. Hyresavtalet med Kriminalvården löper över 25 år. Under 2024 förvärvade Intea även en ambulanscentral i Stockholm, en polisanläggning i Göteborg, en kriminalvårdsanstalt i Kristianstad samt ett häkte under uppförande i Västerås. Största ägare i Intea är grundarna Christian Haglund och Henrik Lindekrantz, Svenska Handelsbankens Pensionsstiftelse samt Saabs och Volvos pensionsstiftelser. Intea grundades 2015 och investerar i och utvecklar social infrastruktur för egen långsiktig förvaltning. Med social infrastruktur avses lokaler för samhällsviktiga funktioner som ofta är specialanpassade för sitt ändamål och där hyresgästen av lokalen är en offentlig aktör. Bolagets fastighetsbestånd delas in i kategorierna rättsväsende, högre utbildning, sjukvård samt övrig offentlig verksamhet och hyresgästerna utgörs huvudsakligen av statliga verk och myndigheter, regioner och andra offentliga institutioner.

Salbergaanstalten utanför Sala med plats för ca 250 interner ägs sedan 2009 av Erik Selins bolag Skandrenting. Skandrenting förvärvade anstalten genom att köpa aktierna i Salberga Fastighetsförvaltning AB av Sala kommun för 68 miljoner kronor. Skandrenting ska även bygga ett nytt häkte i Kalmar som ska stå färdigt i september 2027. Andra privata fastighetsbolag som äger anstalter och häkten runtom i Sverige är Vacse som bl.a. ägs av ett antal svenska storföretags pensionsstiftelser och Stenvalvet med Svenska kyrkans pensionskassa som huvudägare. Samhällsbyggnadsbolaget (SBB) ägde tidigare polishus på en rad orter.⁶

När samhällsviktiga fastigheter ägs av bolag med kopplingar till grov kriminalitet är det allvarligt och direkt systemhotande. Södertälje tingsrätts lokaler ägs av en bolagskoncern som är kopplad till en nyckelperson inom Södertäljenätverket. Koncernens ägare har även tidigare haft tillgång till tingsrättens lokaler och har tjänat ca

⁶ ”Polisen larmar: Skydda polishus från fel ägare”. SvD näringsliv 2023-06-05.

45 miljoner kronor i hyra under sju års tid. Trots försök att lösa problemet hade Domstolsverket i januari 2024 inte lyckats separera bolagskoncernen från tingsrätten.⁷

Enligt Vänsterpartiet är det tecken på ett fullkomligt haveri när ett bolag med kopplingar till grov kriminalitet har möjlighet att tjäna pengar på skattefinansierad verksamhet, en verksamhet som dessutom syftar till att bekämpa kriminalitet. Vänsterpartiet anser dessutom att det är ett generellt problem att samhällsnyttiga fastigheter på detta sätt säljs ut till eller byggs och förvaltas av privata fastighetsbolag. Det är inte rimligt att privata ägare kan göra stora vinster på fastigheter som används för skattefinansierade verksamheter som t.ex. polishus, domstolar eller anstalter. Det är även olämpligt utifrån fler aspekter när samhällsviktiga fastigheter står utanför vår demokratiska kontroll och därmed riskerar att kunna säljas vidare till oseriösa, kriminella eller säkerhetspolitiskt olämpliga ägare. I ljuset av vad som händer i omvärlden och det rådande säkerhetsläget i Sverige framstår det både som naivt och oförsvarligt.

När andra partier vill minska det gemensamma ägandet, vill vi öka det för att bättre kunna styra samhällsutvecklingen. Vi har gemensamt byggt upp tillgångar i form av statliga bolag för att kunna styra delar av samhället genom dem men också för att kunna inbringa mer pengar till det gemensamma för en bättre välfärd. Att öka det gemensamma ägandet är viktigt inte minst ur ett demokratiperspektiv. Vi har därför återkommande föreslagit att ett grundlagsskydd ska införas för gemensam egendom på statlig, regional och kommunal nivå. Vi har även föreslagit att riksdagens beslut i frågor som rör utförsäljning av gemensam egendom ska fattas med kvalificerad majoritet (mot. 2025/26:V622).

Vi anser att riksdagen har rätt att få insyn i hur stor andel av rättsväsendets fastigheter som ägs av privata fastighetsbolag. Vi menar även att det privata ägandet av dylika fastigheter behöver begränsas och på sikt bli statligt igen. I vart fall bör möjligheterna att göra privata vinster på rättsväsendets skattefinansierade verksamhet bli mindre. Den organiserade brottsligheten måste ovillkorligen städas bort från branschen.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att kartlägga hur stor andel av rättsväsendets fastigheter som ägs av privata bolag och hur många av dessa som har kopplingar till grov kriminalitet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

⁷ ”Domstol i händerna på utpekade nätverkskriminella – miljoner i hyresintäkter”. DN 2024-01-29.

Regeringen bör ta initiativ till att återförstatliga alla rättsväsendets fastigheter som polishus, häkten, domstolar och anstalter i syfte att bl.a. stoppa kriminella från att göra vinster på sådan verksamhet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3 Polisen

3.1 Trygghetszoner i stället för säkerhetszoner

Sedan 25 april 2024 har Polismyndigheten möjlighet att införa en s.k. säkerhetszon i ett avgränsat område om det med hänsyn till en konflikt mellan grupper finns en påtaglig risk för brottslig verksamhet som innefattar skjutning eller sprängning i området. Ett beslut om säkerhetszon ger polisen särskilda befogenheter att söka efter vapen och andra farliga föremål. Syftet är att skjutningar och sprängningar vid konflikter inom den kriminella miljön ska kunna motverkas mer effektivt. Vänsterpartiet yrkade avslag på regeringens proposition om säkerhetszoner (mot. 2023/24:2829). Våra främsta skäl, vilka delades av en rad remissinstanser, var att förslaget är rättsosäkert och oproportionerligt och saknar grund i forskningen.

De begränsade utvärderingar som Polismyndigheten själva gjort av de säkerhetszoner som upprättats sedan införandet visar på blandade resultat. Kritik har även framförts mot polisens sätt att göra utvärderingarna på.⁸ I skrivande stund har lagstiftningen varit i kraft ca 1 ½ år. Vänsterpartiet menar att det finns anledning att göra en första större utvärdering i april 2026. Denna utvärdering bör inte göras av Polismyndigheten själv utan förslagsvis av Brå. Om det visar sig att lagstiftningen inte har avsedd effekt så bör regeringen agera för att förändra den. Vänsterpartiet menar att säkerhetszonerna i dag dessvärre inte bidrar till att skapa trygghet. Istället riskerar de att leda till etnisk profilering och massvisitering.⁹

⁸ <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/sodertalje/hard-kritik-mot-polisens-utvardering-av-sakerhetszonen-i-sodertalje>

<https://www.expressen.se/kultur/ide/400-poliskontroller-for-2-gram-hasch/>

<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/stockholm/2025/mars/utvardering-av-sakerhetszon-i-sodertalje-juli-2024/>

<https://polisen.se/aktuellt/nyheter/ost/2024/november/utvardering-av-sakerhetszonen-i-norrkoping/>

⁹ <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/PpaxWb/skrota-fiaskot-med-visitationszoner-nu>

Danmarks visitationszoner har lyfts fram av regeringen som ett positivt exempel. Dock finns det stora skillnader mellan både lagregleringen i Sverige och Danmark och det förslag som nu antagits, jämfört med Danmarks tillämpning av zonerna. Visitationszoner infördes i Danmark 2004 och regleringen utgör i dag den enda befogenhet som den danska polisen har att visitera i allmänt brottsförebyggande syfte. I övrigt är den danska polisens befogenheter att göra kroppsvisitation och husrannsakan utanför brottsutredning begränsade. Den svenska polisen hade redan innan förslaget om säkerhetszoner trädde i kraft sådana befogenheter.

Efter beslut om att införa en visitationszon har fattats etableras alltid en stab i Danmark. Den består av en stabschef, t.ex. någon från utredningssektionen, samt exempelvis personer från yttre tjänst, lokalpolisområdet, underrättelseenheten, kommunen, Skattemyndigheten och Kriminalvården. Tillsammans gör staben upp en plan över hur de ska arbeta med visitationszonen. Planen utarbetas med grund i den omfattande och uppdaterade information de har tillgång till genom underrättelseinformation och den kunskap om aktuella områden som lokalpolis har. Som regel allokeras flera radiobilar till visitationszonen. Vidare informeras den danska Kriminalvården om att gängmedlemmar som har koppling till den aktuella konflikten inte bör få permission. Lokalpolis och ingripandepolis arbetar i stort som vanligt. Lokalpolis lägger dock ned mycket arbete på att informera om att en visitationszon har införts, varför den har införts och hur en visitation går till. Som exempel besöker de ibland skolor och trossamfund. De jobbar också aktivt med att informera lokalmedierna. I vissa fall placeras en mobil polisstation i området. Polis sätter då upp en paviljong dit medborgarna kan komma och ställa frågor. Dansk polis upplever att det är oerhört viktigt att det finns en förståelse i det aktuella området för varför en visitationszon har införts och vad den innebär.

Visitationszonernas påverkan på gängbrottsligheten i Danmark har inte utvärderats. Företrädare för dansk polis anser förvisso att visitationszonerna har bidragit till att förhindra upptrappning av gängkonflikter och spontana skjutningar. Framför allt menar de dock att zonerna ökar tryggheten för allmänheten. Vad i användningen av visitationszoner som medfört detta anser polisen dock är svårt att säga, men någon form av kombination av den ökade befogenheten att visitera, den ökade polisiära närvaron och det sociala arbetet i området. Helt centralt för att en visitationszon ska fungera är enligt den danska polisen att det tillskjuts tillräckliga polisiära och andra resurser (s. 53–59, Ds 2023:31).

Vänsterpartiet kan konstatera att några motsvarande resurser inte tillskjutits av regeringen. För att på allvar stärka tryggheten i samhället och i politiskt eftersatta områden borde regeringen ta initiativ till trygghetszoner i stället för visitationszoner. I en trygghetszon kan förslagsvis skolor, socialtjänst, polis och andra myndigheter och civila organisationer få extra resurser under en längre period. Syftet skulle vara att stärka det brottsförebyggande arbetet genom bl.a. ökad närvaro och ett ökat socialt engagemang för att bygga lokalt förtroende tillsammans med och för människorna i området. Satsningen skulle t.ex. kunna ge de berörda instanserna möjlighet att anställa särskilda trygghetssamordnare som arbetar tillsammans i trygghetsteam för att stärka området. Satsningen skulle också kunna användas till att ordna aktiviteter för ungdomar. Tillsammans med andra budgetsatsningar t.ex. på skolan och socialtjänsten hävdar vi med stöd i forskning och beprövad erfarenhet att detta skulle göra verklig skillnad. Vi avsätter medel för det i vår budgetmotion för 2026 (mot. 2025/26:V625, utgiftsområde 4).

Regeringen bör ge lämplig myndighet, t.ex. Brottsförebyggande rådet (Brå), i uppdrag att utvärdera de säkerhetszoner som Polismyndigheten upprättat. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ge lämplig myndighet, t.ex. Brå, i uppdrag att ta fram riktlinjer för att inrätta trygghetszoner i politiskt eftersatta områden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.2 En nationell haverikommission mot skjutningar och sprängningar

Skjutvapenvåldet skördar unga människors liv och slår sönder familjer. Otryggheten för alla invånare ökar i de områden där skjutningarna förekommer. Hämdspiraler bland olika kriminella gäng leder till fler skjutningar. Första gången Vänsterpartiet lade fram ett förslag om en nationell haverikommission till riksdagen var 2019. Sedan dess har vi återkommande upprepat vårt krav men dessvärre har riksdagens majoritet inte lyssnat på oss. Dessvärre finns det flera fall de senaste åren där personer som bara råkat vara på fel plats vid fel tillfälle blivit offer för kriminella gängs skjutvapenvåld och sprängningar. I augusti 2020 inträffade en s.k. drive-by skjutning vid en McDonalds-restaurang i Norsborg. Två skott träffade en 12-årig flicka som senare avled av sina skador. Flera skjutningar har inträffat i bostadsområden, köpcentrum och andra centrala områden där många människor befunnit sig. I juni 2021 sköts en polis till döds på öppen gata i

Biskopsgården under tjänsteutövning. I början av juni 2023 blev situationen akut efter bl.a. en massskjutning i Farsta. I april 2024 sköts en man ihjäl i en gångtunnel i Skärholmen efter att ha konfronterat ett ungdomsgäng. Sprängningar har medfört att personer avlidit och fått sina bostäder förstörda. Det är helt oacceptabelt. Intensiva satsningar har gjorts av rättsvårdande myndigheter för att stoppa den gängkriminella utbredningen. Samtidigt har ett flertal straffskärpningar trätt i kraft. Trots straffskärpningar, mer hemliga tvångsmedel och omfattande och offensivt polisarbete ligger skjutningarna och sprängningarna fortsatt på en hög nivå. År 2024 var skjutvapen ännu den vanligaste våldsmetoden med 45 fall av dödligt våld, vilket dock var åtta fall färre än 2023.¹⁰ Detta visar att regeringen omgående måste ta ett helhetsgrepp om problematiken med utgångspunkt i forskning och beprövad erfarenhet. Målet ska vara att minska förekomsten av skjutningar, sprängningar, dödligt våld och gängkriminalitet samt att stärka tryggheten för de människor som bor i utsatta områden. Alla berörda aktörer och myndigheter som polis, kriminalvård, Brottsförebyggande rådet, socialtjänst, skola, civilsamhällets organisationer, relevanta forskare m.fl. behöver samlas i syfte att ta fram en konkret handlingsplan med både akuta åtgärder och åtgärder på lång sikt för att minska våldet och gängkriminaliteten. Vidare bör kommunernas, regionernas respektive statens ansvar och skyldigheter tydliggöras i arbetet.

Regeringen bör snarast tillsätta en nationell haverikommission i syfte att minska skjutningar, sprängningar, dödligt våld och gängkriminalitet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.3 Polisutbildning och polisforskning

Vänsterpartiet har länge arbetat för att polisutbildningen ska bli en högskoleutbildning med yrkesexamen. Det är viktigt att specialistkompetens inte bara inhämtas utifrån utan att även kompetensen inom poliskåren höjs. Forskning och samverkan med andra utbildningsområden i kombination med en stark koppling till den polisiära verksamheten krävs för att bl.a. utveckla mer effektiva arbetsmetoder som är anpassade till dagens krav på polisen. Polisutbildningsutredningen har i sitt betänkande bl.a. föreslagit att den nuvarande polisutbildningen ska omformas till en treårig högskoleutbildning.¹¹ Fler karriärvägar inom Polismyndigheten öppnas upp för de studerande om utbildningen leder till en akademisk examen. Vidare stärks

¹⁰ Brottsförebyggande rådet, Konstaterade fall av dödligt våld under 2024.

¹¹ Polis i framtiden – polisutbildningen som högskoleutbildning, SOU 2016:39.

möjligheterna att forska efter avslutade studier. Fler karriärvägar och möjligheten till forskning kan också innebära att fler söker till polisutbildningen. En högskoleutbildning för poliser skulle också underlätta polisverksamhetens forskningsanknytning.¹² Poliser som utbildas på en högskola med forskningsanknytning torde också, senare i arbetslivet, i större utsträckning kunna tillägna sig forskningsresultat och därmed kunna använda dessa för att utveckla sitt arbete.

I dag finns det flera olika vägar till polisyrket, tidigare fanns bara grundutbildningen. Den funktionsinriktade utbildningen (FPU) är en komprimerad polisutbildning som leder till jobb som polis och expert inom ett visst område, som analytiker, utredare eller it-forensiker. Polisutbildning finns vid fem lärosäten; Umeå universitet, Linnéuniversitetet, Södertörns högskola, Malmö universitet och Högskolan i Borås. Det pågår dessutom ett arbete för att införa polisutbildning på fler orter.

Polisutbildningen sker i form av en uppdragsutbildning, med Polismyndigheten som beställare. Under åren har det återkommande diskuterats om, när och hur polisutbildningen ska omvandlas till en högskoleutbildning. Förespråkare är bl.a. de fem lärosäten som anordnar polisutbildning samt Polisförbundet som länge och konsekvent drivit frågan. Redan i dag utfärdar alltså flera av högskolorna högskolepoäng för utbildningen eller har beslutat att göra det genom att införa polisiärt arbete som högskoleämne. Polisstudenterna kan med dessa poäng som grund studera vidare mot en högskoleexamen i polisiärt arbete. Polisförbundet har dock gjort en undersökning bland unga vuxna som visar att en stor grupp som skulle kunna tänka sig att bli poliser väljer bort polisutbildningen eftersom den inte ger en akademisk examen.¹³

Regeringen bör återkomma till riksdagen med ett förslag som innebär att polisutbildningen blir en högskoleutbildning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.4 Ett institut för polisvetenskaplig forskning

Polismyndigheten och polisutbildningarna, lärosätena, har under de senaste åren närmat sig varandra genom bland annat inrättandet av det akademiska huvudområdet polisiärt arbete och gemensamma utvecklingsprojekt. Centrum för polisforskning och utveckling (CPU) är ett exempel på en tvärvetenskaplig forskningsmiljö vid institutionen för

¹² Jerzy Sarnecki, Polisens prestationer – en ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet (rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi), 2010:3.

¹³ <https://www.svd.se/a/70M00W/polisforbundet-gor-om-polisutbildningen>

kriminologi och polisiärt arbete på Linnéuniversitetet. Vid Umeå universitet finns enheten för polisiärt arbete där det bedrivs externt finansierad forskning för att skapa kunskap inom huvudområdet polisiärt arbete.

Många som ägnar sig åt polisrelaterad forskning i dag är kriminologer, psykologer och sociologer. Vänsterpartiet anser att det måste bli möjligt även för poliser att forska på yrkets metoder och arbetssätt i syfte att stödja utvecklingen av polisens resultat. Ämnet polisvetenskap bör bli den akademiska grund som polisutbildningen vilar på. Polisvetenskapen ska vara ett eget forskningsämne inom vilket poliser kan doktorera och forska. Om polisutbildningen blir en del av den reguljära högskolevärlden innebär det också att forskning och samverkan med andra utbildningsområden kan utvecklas. Vi vill därför se över möjligheterna att inrätta ett institut för polisvetenskaplig forskning. Även Jerzy Sarnecki har föreslagit i sin rapport att polisen i betydligt större utsträckning än i dag ska bygga sin verksamhet på vetenskap och beprövad erfarenhet.¹⁴ Bland annat bör polisen skaffa sig bättre kunskap om internationell kriminologisk forskning, inte minst forskningen om effektiva polismetoder.

Regeringen bör därför tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheterna att inrätta ett institut för polisvetenskaplig forskning. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.5 Antagningen till polisutbildningen

Riksrevisionen uppmärksammar i en granskningsrapport brister i antagningsförfarandet när det gäller polisutbildningen.¹⁵ Den övergripande slutsatsen är att antagningen inte är effektiv. Granskningen visar att regeringens tillväxtmål samt styrningen av Plikt- och provningsverkets provningskapacitet har bidragit till dålig hushållning med statliga medel. Det finns även brister i de underlag som ligger till grund för att avgöra och mäta vilken förmåga som krävs för polisyrket. Därmed är det inte säkert att urvalsprocessen leder till att det är de bäst lämpade kandidaterna för polisyrket som antas. Den urvalsmetod som används innebär att de prövande måste klara ett moment för att gå vidare till nästa. Detta är enligt Riksrevisionen särskilt problematiskt i kombination med ottydligt underbyggda gränsvärden, och innebär en ökad risk för att lämpade kandidater tidigt faller ur antagningsprocessen på oklara grunder. Sammantaget utgör detta

¹⁴ Jerzy Sarnecki, Polisens prestationer – en ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet (rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi), 2010:3.

¹⁵ Riksrevisionen, Granskningsrapport. Antagningen till polisutbildningen (RiR 2025:13).

potentiella hinder för att uppfylla regeringens ambition om en ökad mångfald i poliskåren. Riksrevisionen riktar med anledning av rapporten ett antal rekommendationer till regeringen, Plikt- och prövningsverket och Polismyndigheten. Regeringen rekommenderas bl.a. att genomföra en översyn av det nuvarande tillväxtmålet om att Polismyndigheten ska uppnå en polistäthet som minst motsvarar genomsnittet i EU. Polismyndigheten rekommenderas bl.a. att ta fram en arbetsanalys som grund för vilka egenskaper och förmågor som krävs i polisyrket och att säkerställa att diskriminering av någon grupp inte förekommer.

Vänsterpartiet har tidigare bl.a. föreslagit att psykologintervjun under antagningen ska utvärderas och granskas för att säkerställa att den släpper igenom rätt personer utan att stoppa dem som skulle kunna bli bra poliser (mot. 2020/21:178). Polismyndigheten arbetar aktivt för att få fler personer att antas till utbildningen. Bland annat har man förändrat antagningsprocessen, kortat tiden för antagningsbesked. Vidare är det idag möjligt att göra testerna vid något av prövningskontoren i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Vänsterpartiet vill dock se fler åtgärder för att få fler personer som både är lämpliga och klarar testerna att söka sig till polisutbildningen. Vi förutsätter att Riksrevisionens rekommendationer följs. Vi kommer att följa frågan noga och om antagningsprocessen till polisutbildningen inte förbättras så avser vi att återkomma med konkreta förslag.

3.6 Motverka diskriminering och bygg lokalt förtroende

Polisens arbete i politiskt eftersatta områden är av stor vikt för att vända en negativ utveckling och bromsa kriminaliteten. Det är dock svårt för polisen att verka för en positiv förändring om den inte har lokalbefolkningens förtroende. Det skapar en tystnadskultur och en misstro där människor tvekar inför att dela med sig av upplysningar till polisen. Forskning visar att god samverkan mellan polis och lokalsamhälle kan bidra till att öka förtroendet för polisen, ha positiva effekter på upplevd trygghet och leda till minskad brottslighet. Redan i dag arbetar polisen med medborgarlöften som handlar om att polisen ska lyssna till vad de som bor och verkar i ett område upplever som viktigt för att de ska känna sig trygga och säkra. Syftet är att öka tryggheten, förebygga brott och stärka förtroendet för polisen genom att stärka medborgarnas och lokalsamhällets delaktighet i det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet.

Tyvärr tyder flera och återkommande händelser på att etnisk profilering/rasprofilering sker inom polisens verksamhet. Detta leder till att vissa personer i högre grad pekas ut av rättsväsendet eller helt enkelt får en sämre behandling. Det skadar förtroendet för rättsväsendet och för samhällets demokratiska uppbyggnad. Rapporten Slumpvis utvald av Civil Rights Defenders och Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet redogör för de likheter och skillnader i polisbemötande som förekommer mellan olika etniska minoriteter och grupper som rasifieras.¹⁶ Ur ett polisperspektiv är frågan om etnisk profilering/rasprofilering känslig och kritik mot kåren avfärdas ofta. Tre argument framträder när erfarenheter av etnisk profilering/rasprofilering begripliggörs utifrån polisens logik. För det första uttrycker informanterna att det finns ruttna äpplen inom kåren, liksom i övriga samhället. Etnisk profilering/rasprofilering reduceras till enskilda händelser, till en anomali. För det andra förstås vissa sysslor, t.ex. utlänningskontroller, som ofrånkomligt rasifierande. Det tredje argumentet är kopplat till plats och att vissa bostadsområden är mer brottsutsatta än andra. Det förklarar enligt poliserna själva varför etniska minoriteter och grupper som rasifieras oftare stoppas av polisen.

Etnisk profilering/rasprofilering är förbjuden. Att polisen gör fler kontroller i utsatta områden kan inte förklara hela problematiken. Polisens arbetsmetoder får inte baseras på fördomar. Detta leder till en misstro mot polisen i de områden som allra mest behöver polisens insatser och ett lågt förtroende för rättsväsendet och samhället. För att polisen ska ha någon möjlighet att bygga tillit och förtroende hos de boende i ett utsatt område måste det finnas garantier för att etnisk profilering/rasprofilering inte förekommer i polisens arbete. Varje gång polisen agerar rasistiskt raderas det förtroende för och den tillit till rättsväsendet som finns hos lokalbefolkningen. När frekventa poliskontroller upplevs som ogrundade påverkar det tilliten till det brottsförebyggande arbetet som bedrivs i området negativt. Detta framkommer tydligt i t.ex. Folkets Husbys trygghetsundersökning 2022.¹⁷ Det är ett allvarligt problem som gör att polisen får det ännu svårare att bygga upp tilliten igen och göra sitt jobb. Dessvärre innehåller regeringens och Sverigedemokraternas Tidöavtal förslag som i grunden bygger på att peka ut människor med utländsk bakgrund, varav flera redan genomförts som t.ex. ökad

¹⁶ Slumpvis utvald – Ras-/etnisk profilering i Sverige. Civil Rights Defenders i samarbete med Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. December 2017.

¹⁷ Leandro Schclarek Mulinari. Folkets Husbys trygghetsundersökning 2022 – Communityperspektiv på kriminalitet och utsatthet. Folkets Husby 2022.

inre utlänningskontroll och säkerhets-/visitationszoner. Risken är att detta undergräver människors förtroende för polisen ytterligare.

Vänsterpartiet konstaterar att frågan om etnisk profilering/rasprofilering i polisens arbete nämns i Polismyndighetens rapport om hatbrott och andra brott som hotar demokratin. Rapporten är en delredovisning av den tidigare regeringens uppdrag till myndigheten.¹⁸ Uppdraget slutredovisades till regeringen i december 2023. Såvitt vi kan se har dock inga specifika åtgärder vidtagits med anledning av just diskriminering och etnisk profilering/rasprofilering.

Brå har studerat polisens arbete med profilering och likabehandling med fokus på diskriminerande etnisk profilering. Syftet är både att få ett underlag inför det fortsatta utvecklingsarbetet inom myndigheten och att på en faktabaserad grund kunna öka transparensen kring hur Polismyndigheten arbetar. Resultatet visar att det bland både chefer och poliser i yttre tjänst finns olika uppfattningar om huruvida etnisk tillhörighet har betydelse eller inte när polisen bygger sina misstankar mot någon i arbetet med profilering. Det är också tydligt att flera som Brå pratat med i studien saknar kunskap om hur medvetna eller omedvetna stereotypa föreställningar om människor kan påverka polisens bedömningar. Av rapporten framgår också att det finns systematiska skillnader utifrån etnicitet i polisens misstankar om narkotikabrott. Träffsäkerhet när det gäller misstankar om innehav av narkotika är lägst för personer med bakgrund i Afrika och Sydvästasien, och högst när den misstänkta har nordisk bakgrund. Enligt Brå finns det vissa omständigheter som förklarar skillnaderna, men det går inte att utesluta att resultatet också kan bero på diskriminerande etnisk profilering. Därför bör Polismyndigheten analysera frågan vidare.¹⁹

Vänsterpartiet anser att frågan om etnisk profilering/rasprofilering behöver prioriteras upp av polisen. Samtidigt befarar vi att det blir mycket svårt för myndigheten att göra positiva förändringar som leder till verklig förändring i det rådande politiska läget. I stället för att lägga fram fler repressiva förslag som medför en ökad risk för diskriminering bör regeringen förstärka polisens arbete mot rasism och etnisk profilering/rasprofilering.

¹⁸ Polismyndigheten. Nationella operativa avdelningen. Rapport: Hatbrott och andra brott som hotar demokratin, s. 29. Delredovisning 1. Mars 2022.

¹⁹ Brottsförebyggande rådet. Polisens arbete med profilering och likabehandling. Med fokus på diskriminerande etnisk profilering. Rapport 2023:12.

Regeringen bör därför ge Polismyndigheten i uppdrag att långsiktigt förstärka mångfaldsarbetet och fördjupa den mångkulturella kompetensen hos myndighetens anställda. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Dessutom måste arbetet med tillitsskapande och brottsförebyggande åtgärder i politiskt övergivna områden skärpas och prioriteras högre. Även polisens egen rapport om arbete med folksamlingar samt myndighetens hantering av ordningsstörningarna under påsken 2022 betonar vikten av att erfarna, kompetenta och framför allt tillräckligt många poliser, med en uthållighet över tid, ges förutsättningar att arbeta långsiktigt med brottsförebyggande arbete nära medborgare och företrädare för lokalsamhället, kommuner och organisationer.²⁰ Att polisen arbetar kommunikativt, relationsskapande och gränssättande utifrån lokala problembilder ökar, enligt rapporten, sannolikheten för att det som hände under påsken 2022 inte händer igen.

Polisförbundet och stiftelsen Järvaveckan har i juni 2025 presenterat en rapport som visar att många av de boende i politiskt eftersatta områden litar på polisen. 66 procent av de boende uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende för svensk polis. Men endast 25 procent av de tillfrågade poliserna tror att boende i utsatta områden har ett stort förtroende för polisen som myndighet.²¹ Detta visar att det finns ett glapp emellan invånarnas och polisens uppfattning om varandra. Samtidigt anser 50 procent av de boende att polisen har fördomar mot dem. Yngre (18–29 år) och personer med utländsk bakgrund är betydligt mer kritiska (62 respektive 52 procent). Bland poliserna svarar 52 procent att det finns fördomar inom Polismyndigheten om utsatta områden som inverkar negativt på enskilda polisers tjänsteutövning. Enligt Vänsterpartiet visar rapporten med all tydlighet att mer relationsskapande arbete krävs för att polisen på allvar ska kunna stärka de boendes trygghet i politiskt eftersatta områden.

Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att särskilt stärka förtroendet hos människor i politiskt eftersatta områden i lokalt förankrat brottsförebyggande syfte. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Vänsterpartiet anser att personer som drabbats av diskriminering från polisen bör kunna få upprättelse vilket inte är möjligt i dag. För detta krävs att diskrimineringslagen ändras så att även polisens åtgärder omfattas av lagen. På så vis kan problematiken

²⁰ Polismyndigheten. Förbättrad förmåga att förebygga och hantera våldsamma upplopp – Utvärdering av Polismyndighetens arbete med folksamlingar samt myndighetens hantering av ordningsstörningarna under påsken 2022.

²¹ Järvaveckan research och Polisförbundet, Poliser och boende i utsatta områden – en rapport om trygghet, förtroende och framtiden, 2025.

synliggöras och åtgärdas. De som utsätts för etnisk profilering behöver känna att samhället står på deras sida och att polisen kan agera felaktigt och erkänna det.

Regeringen bör därför vidta åtgärder för att diskrimineringslagen (2008:567) ska omfatta polisens verksamhet i sin helhet och polisiära ingripanden ska falla under Diskrimineringsombudsmannens tillsynsområde. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.7 Polisombudsman

Justitiekanslern (JK) har till uppgift att granska att de som utövar offentlig verksamhet, bl.a. Polismyndigheten, efterlever lagar och andra författningar och att de även i övrigt fullgör sina åligganden. JK är i princip fri att avgöra vad som ska tas upp till prövning och vad tillsynen ska inriktas på. Myndigheten koncentrerar sig i huvudsak på frågor om rättssäkerhet, yttrandefrihet, offentlighet och s.k. systemfel hos myndigheterna. De flesta anmälningar till JK leder inte till någon åtgärd. Även Justitieombudsmannen (JO) har tillsynsansvar över att statliga myndigheter, bl.a. Polismyndigheten, följer lagar och regler. JO tar årligen emot över 10 000 anmälningar varav de flesta skrivs av utan utredning. Cirka fem procent av anmälningarna till JO leder till kritik.

För Polismyndigheten finns ingen fristående ordinarie tillsynsmyndighet för t.ex. den brottsbekämpande verksamheten. Trots att JO:s tillsyn är extraordinär, dvs. ska vara ett komplement till ordinarie tillsyn, leder detta till att många enskilda vänder sig till JO med klagomål på myndigheten. Klagomålen har stor spännvidd. Granskningarna inriktas ofta på att se till att det inte görs intrång i enskildas grundläggande fri- och rättigheter och särskilt på polisens befogenheter att använda våld och tvång.

Vänsterpartiet anser att det finns behov av en särskild instans som hanterar olika former av klagomål från allmänheten på polisen. Vi föreslår att det inrättas en ombudsmannafunktion, en allmänhetens polisombudsman, till vilken medborgarna kan påtala eventuella brister och lämna synpunkter samt ställa frågor om polisens arbete. Polisombudsmannen bör göra systematiska uppföljningar av sitt arbete. Syftet är att stärka allmänhetens förtroende för polisen.

Regeringen bör inrätta en polisombudsman i syfte att stärka allmänhetens förtroende för polisen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.8 Utvärdera och sprid bra metoder mot nyrekrytering in i kriminalitet

Brå har tidigare genomfört en studie av barn och unga i kriminella nätverk på uppdrag av regeringen.²² Undersökningen belyser hur barn och unga kommer in i nätverk, vad som motiverar nyrekryteringen, vilka brott nätverksinvolverade barn och unga typiskt sett begår och varför, hur barn och unga styrs och avancerar inom nätverken samt vilka möjligheter barn och unga har att lämna kriminella nätverk.

Vänsterpartiet anser att det är positivt att Brå 2025 har fått i uppdrag av regeringen att öka kunskapen om hur kriminella nätverk rekryter barn och unga i sociala medier och andra digitala miljöer för att begå brott. Brå ska även föreslå åtgärder i syfte att motverka och förebygga detta. I uppdraget ingår också att studera ärenden i rättsprocessen där barn och unga har rekryterats till kriminalitet i sociala medier eller andra digitala miljöer och om den bestämmelse som gör det straffbart att involvera personer under 18 år i brott eller brottslig verksamhet används i sådana ärenden. Uppdraget ska redovisas senast 15 oktober 2026.

Vi anser dock att det behövs mycket mer fokus på förebyggande arbete för att minska nyrekryteringen av barn och unga in i kriminalitet. Redan nu pågår en rad olika projekt i detta syfte runt om i landet. Även lokalpolisens förebyggande arbete tillsammans med skolor i syfte att informera och bygga goda relationer till barn och unga behöver stärkas.

Rätt Kurva är ett program och metod inspirerad av Kurve kriegens som använts i Tyskland, med syfte att i ett tidigt stadium hindra barn från att falla in i grov kriminalitet. Programmet fokuserar på barn som redan begått brott och riskerar en framtid som livsstilskriminella. 40 procent av de barn som genomfört och avslutat Kurve kriegens-programmet har helt slutat att begå brott. Projekt Rätt Kurva är ett samarbete mellan socialtjänsten, polisen och andra aktörer från civilsamhället samt näringslivet. Metoden går ut på att lokal polis identifierar barn i åldern 8-15 år som är misstänkta för brott och som befinner sig i riskzonen för allvarlig brottslighet. Socialtjänsten stöttar polisen med tilläggsinformation, för att sedan gemensamt komma överens om vilka barn som ska erbjudas programmet. De barn och familjer som valts ut erbjuds plats i programmet som är frivilligt och kostnadsfritt för familjen. Stödet riktas till barnet, och vid behov även till hela familjen. Familjebehandlaren arbetar nära och

²² Brottsförebyggande rådet, Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde, Rapport 2023:13.

intensivt med barnet för att stärka deras självkänsla, utöka deras nätverk, skapa förutsättningar för en ordnad skolgång, samt en mer meningsfull fritid. Pilotprojektet startade 2023 i Göteborg, Linköping och Södertälje. Halmstad är en av de kommuner som senare anslutit sig till programmet. Även Karlskoga, Huddinge och Landskrona har börjat använda metoden.

Samverkan i sociala insatsgrupper (SIG) vänder sig till unga, 13 till 20 år, med hög risk att begå brott. Här samarbetar socialtjänst, polis och skola. Andra aktörer kan vara fritidsgårdar, idrotts- eller kulturföreningar och Kriminalvården. I samverkansformen SSPF-konceptet samverkar skola socialtjänst, polis och fritidssektor för att upptäcka unga, under 18 år, som löper risk att begå brott. Arbetssättet kan användas för att sätta in åtgärder i ett område, för en särskild grupp ungdomar eller för ett enskilt barn/ungdom. Åtgärder matchas till den ungas behov och situation.

Backa Barnet är en samarbetsmodell som bl.a. tillämpas av Ystads kommun, Polisen och Region Skåne med fokus på förbyggande och tidiga insatser i barnets miljö för att motverka en negativ utveckling. Ett barnteam bildas av en grupp professionella som över organisationsgränserna möts kring det aktuella barnet. Barnteamet består av skolsköterska, skolkurator, skolpsykolog samt representant från socialtjänsten respektive barn- och ungdomspsykiatri. Dessa exempel på metoder och liknande lokala projekt bör kartläggas och utvärderas i syfte att sprida framgångsrika arbetsmetoder nationellt. Regeringen har förvisso i juli 2025 gett Socialstyrelsen och Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd i uppdrag att förbättra förutsättningarna för att använda kunskapsbaserade metoder i arbetet för att förebygga kriminalitet hos barn och unga. Det är positivt, men vi anser att även Brå behöver få ett kompletterande uppdrag.

Regeringen bör ge Brå i uppdrag att kartlägga och utvärdera lokala projekt mot nyrekrytering in i kriminalitet i syfte att sprida goda exempel. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.9 Människohandel med barn i kriminella nätverk

Människohandel med barn innebär att någon rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person under 18 år i syfte att hen ska exploateras i en situation som innebär nödläge för den utsatte. Sverige har enligt barnkonventionen en skyldighet att genomföra omfattande åtgärder för att förhindra handel med barn och att skydda barn från alla former av våld och utnyttjande.

Vänsterpartiet föreslog i samband med regeringens förslag om att göra det straffbart att involvera personer under 18 år i brott eller brottslig verksamhet att i stället utvidga straffbestämmelsen om människoexploatering i 4 kap. 1 b § BrB så att den även omfattar exploatering i brottslig verksamhet. Detta för att tydliggöra att barn ofta är både brottsoffer och misstänkta för brott samtidigt (mot. 2022/23:2333).

Den nationella samordningen mot prostitution och människohandel (NSPM) som är placerad vid Jämställdhetsmyndigheten har publicerat en årsrapport där det bl.a. framgår att rättsväsendets arbete mot människohandel generellt brister.²³ Få fall av misstänkt människohandel anmäls och ännu färre ärenden leder till utredningar och domar. Trots att barn groomas till att begå brott kopplas involveringen i kriminella nätverk sällan ihop med människohandel. Många gånger saknas även ett barnrättsperspektiv i arbetet. NSPM konstaterar att människohandels- och barnrättsperspektivet bör stärkas i de uppdrag som rör barn och unga i kriminella nätverk. Kunskapen behöver även fördjupas gällande kopplingen mellan rekrytering till kriminella nätverk och barn och ungas egen utsatthet för våld i nära relation, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Med anledning av detta rekommenderar NSPM att Brå bl.a. bör få i uppdrag att öka kunskapen om människohandel av barn i kriminella nätverk.

Vidare rekommenderas Barnombudsmannen få i uppdrag att utreda diskrepansen mellan barns faktiska verklighet av att växa upp med våld och de skyddslagstiftningar som finns. Uppdraget bör enligt NSPM innefatta en granskning av hur lagstiftning mot våld mot barn (inklusive utsatthet för människohandel och exploatering i kriminella nätverk) tillämpas i praktiken samt hur diskrepansen påverkar barns rättigheter.

Regeringen bör ge Brå uppdrag att se över omfattningen av människohandel med barn i kriminella nätverk. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ge Barnombudsmannen i uppdrag att utreda diskrepansen mellan barns faktiska verklighet av att växa upp med våld och befintliga skyddslagstiftningar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

²³ Den Nationella samordningen mot prostitution och människohandel (NSPM), Jämställdhetsmyndigheten, Arbete mot prostitution och människohandel i Sverige 2024. Rapport 2025:11.

3.10 Sprid Sluta skjut till hela landet

Sluta skjut är ett samarbete som utvecklats mellan polisen, Kriminalvården, Malmö stad och engagerade medborgare för att förebygga skjutningar och göra det lättare att få rätt stöd för den som vill bort från ett våldsamt liv. Malmö var pilotkommun för strategin 2018–2020 under namnet Sluta skjut. Sedan dess har Malmö valt att arbeta med strategin i ordinarie linjeverksamhet. Strategin bygger på en beprövad amerikansk modell – gruppvåldsintervention (GVI) – som visat goda resultat i våldsutsatta städer i USA. GVI har upprepade gånger visat att våldet kan minska dramatiskt när medborgare, polis, kriminalvård och socialarbetare går ihop för att arbeta direkt med den lilla men aktiva del av personer som ägnar sig åt våld och kriminalitet i grupper. Kortfattat handlar det om att bryta gruppdynamiken som fostrar ett våldsamt beteende och ersätta den med en gruppdynamik som ser och förstår de många negativa konsekvenser som följer av en våldsakt och fördelarna med att upphöra med våldet. Strategin handlar om ett välkoordinerat samarbete, ett bättre nyttjande av existerande resurser och sättet att kommunicera ut arbetet till grupper och deltagare. Även om lösningen låter enkel så kan det vara svårt att vara den som lägger ifrån sig vapnet först, även om personen kanske vill. GVI:s strategier är utformade för att underlätta för de som är inblandade i skjutningar att upphöra med dem. En central del av GVI är en s.k. call-in. En call-in är ett möte mellan gruppmedlemmar och de aktörer som gemensamt jobbar med strategin, dvs. polis, socialtjänst, kriminalvård och representanter från samhället som grupperna respekterar och lyssnar på. Syftet med en call-in är att informera medlemmarna om de konsekvenser som drabbar hela gruppen om en person skjuter någon annan, att etablera ett tydligt budskap från alla delar av samhället att våld inte är accepterat samt att erbjuda en väg ut från ett liv i våld med hedern i behåll och där stöd finns för den som vill hitta en väg in i samhället igen. De som kallas till en call-in är personer som redan är i kontakt med Kriminalvården, som en del av deras villkorliga frigivning eller skyddstillsyn. Deltagarna ska sedan sprida budskapet vidare.

Brå ansvarar för process- och effektutvärdering av projektet i samarbete med Malmö universitet. Utvärderingen av pilotprojektet visar att antalet skjutningar i Malmö legat på en lägre nivå sedan 2018 då strategin implementerades, även om en viss ökning syntes under 2022. Dessutom är det en lägre andel av alla skjutningar som har lett till att människor har skadats eller dödats, framför allt under de senaste tre åren. Antalet sprängningar har också minskat under perioden. Utvärderingen visar också att Malmö har haft en mer positiv trend när det gäller skjutningar än Stockholm och närliggande

områden i polisregion Syd. Det går dock inte att med säkerhet slå fast att minskningen i antalet skjutningar enbart beror på Sluta skjut, eftersom andra faktorer kan ha påverkat utfallet.²⁴ Den förra regeringen avsatte sex miljoner kronor till Brå i vårandringsbudgeten för 2021 i syfte att sprida arbetsmetoden. Den förra regeringen gav även Brå, Polismyndigheten och Kriminalvården i uppdrag att sprida Sluta skjut till fler orter i Sverige. Uppdraget slutredovisades i mars 2024.²⁵ Sluta skjut har enligt rapporten spridits till Örebro, Göteborg, Järfälla/Upplands bro, Huddinge och Uppsala. Ett nationellt stödteam bestående av medarbetare från samverkansmyndigheterna har skapats i syfte att stödja etableringarna genom det löpande arbetet med GVI. Detta är mycket lovvärt och arbetet bör utgöra grunden för att sprida Sluta skjut till hela landet. För att detta ska fungera krävs dock, enligt vår mening, en nationell strategi. En nationell strategi kan även öka förutsättningarna för att Sluta skjut, tillsammans med andra insatser, på sikt ska bli en framgångsrik metod för att stoppa skjutvapenvåldet.

Regeringen bör ge Polismyndigheten, Kriminalvården och Brå i uppdrag att ta fram en nationell strategi för att sprida Sluta skjut till hela landet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.11 Regelbundna amnestier för vapen och explosiva varor

Genom återkommande amnestier för illegala vapen, ammunition och explosiva varor är det möjligt att minska antalet vapen och tillgången till sprängmedel i samhället.

Vapenamnesti innebär att vem som helst kan lämna in skjutvapen, ammunition och explosiva varor anonymt till polisen och slippa rättsliga påföljder. Syftet är att reducera antalet illegala vapen i samhället och på så sätt minska antalet vapenbrott. Eftersom sprängämnen inte omfattas av vapenlagen krävs särskilda amnestier för explosiva varor. Vänsterpartiet har återkommande föreslagit att vapenamnestier ska bli ett regelbundet inslag i det brottsbekämpande arbetet (se t.ex. mot. 2019/20:2147). Dessvärre har vi inte fått gehör för vårt förslag i riksdagen.

Under den senaste vapenamnestin våren 2018 fick polisen in 12 000 vapen. De flesta lämnades in i storstadsregionerna och enstaka vapen kunde kopplas till den kriminella miljön. Den första amnestin för explosiva varor hölls under hösten 2018. Även om de sprängmedel som lämnades in inte i önskad omfattning kom från kriminella gäng vid

²⁴ Anna-Karin Ivert och Caroline Mellgren. Uppföljning av Sluta skjut: En strategi för att minska det grova våldet i Malmö, Malmö Universitet 2023.

²⁵ Sprida strategin gruppvaldsintervention (GVI) i Sverige. Slutredovisning av regeringsuppdraget Ju2021/03330.

detta tillfälle så bör åtgärden upprepas. Att illegala vapen och explosiva varor försvinner från samhället är en vinst, oavsett om dessa skulle komma att användas i kriminella sammanhang eller inte. I samband med att återkommande vapenamnestier införs bör även anhängare få stöd från myndigheterna att våga anmäla närstående som har olagliga vapen.

Regeringen bör ta initiativ till regelbundet återkommande vapenamnestier i syfte att få människor att lämna in illegala vapen, ammunition och explosiva varor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.12 Tydliggör polisens trygghetsskapande och brottsförebyggande uppdrag

Polisverksamheten syftar till att som ett led i samhällets verksamhet för att främja rättvisa och trygghet upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt att i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp (1 § polislag [1984:387]). I polislagens 2§ där polisens uppgifter räknas upp nämns dock inte upprätthållande av trygghet. Enligt bestämmelsen ska polisen förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet och andra störningar av den allmänna ordningen eller säkerheten, övervaka ordning och säkerhet samt ingripa om ordning och säkerhet hotas. Enligt en rapport av Sarnecki är polisens brottsförebyggande arbete eftersatt när det gäller både metoder och resurser, trots att det är ett centralt område i polisens verksamhet. Bristerna gäller användning av beprövade metoder, dokumentation och inte minst utvärdering.²⁶ Sarnecki gör bedömningen att polisens trygghets- och kontaktskapande arbete behöver ett kraftigt resurstillskott. Det behövs även en diskussion gällande balansen mellan resurstilldelningen till utryckning/utredning respektive brottsprevention/trygghetsskapande verksamhet. Vidare behövs mer forskning och systematisk metodutveckling samt utbildning när det gäller det trygghetsskapande uppdraget. Samordningen mellan den del av verksamheten som främst arbetar med utryckning/utredning och den som arbetar med prevention/trygghet kan förbättras. Detta gäller i synnerhet i socialt utsatta områden och i situationer av social oro.²⁷

Polismyndigheten har 2022 presenterat en strategi för det brottsförebyggande arbetet. Av denna framgår bl.a. att kunskap och beprövad erfarenhet ska spridas inom

²⁶ Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2019:6, s. 76-77.

²⁷ A.a., s. 87.

Polismyndigheten för att tillsammans med ökade resurser förstärka det brottsförebyggande arbetet.²⁸ Detta är lovvärt men Vänsterpartiet anser att polisen behöver få bättre verktyg för att arbeta mer säkerhets- och trygghetsskapande. En början är att stärka och tydliggöra polisens uppdrag i lagstiftningen.

Regeringen bör ta initiativ till att stärka skrivningarna om polisens trygghetsskapande och brottsförebyggande uppdrag i polislagen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.13 Utvärdera polisens brottsförebyggande arbetsmetoder

Det finns ett starkt tryck från politiker, från media och även från allmänheten på polisen att vara mera synlig. Patrullering i bil verkar vara den metod som polisen i dag använder i syfte att skapa trygghet och förebygga brott. Samtidigt finns det forskningsrön som ifrågasätter effektiviteten i denna metod, när det gäller både brottsprevention och trygghetsskapande. Sarnecki hänvisar bl.a. till både internationell och svensk forskning som visar att patrullering i bil inte ger vare sig minskad brottslighet eller ökad trygghet. Däremot finns det forskningsstöd för att fotpatrullering, i motsats till patrullering med bil, ökar medborgarnas trygghet. Dock visar studier att det även krävs att polisen lyckas skapa ett engagemang hos lokalbefolkningen. Fotpatrullering är en ovanlig arbetsmetod för polisen. En rapport från Holgersson och Knutsson (2012) visar att de undersökta poliserna inte ägnade mer än 1,2 procent av sin tid åt fotpatrullering. Trots att denna kunskap finns tillämplar svensk polis i stor utsträckning slumpmässig patrullering med bil. Dessutom vill polisen ofta utöka denna patrullering i syfte att öka tryggheten så fort resurserna tillåter.²⁹ Sarnecki menar att det är hög tid att genomföra en svensk utvärdering av effekterna av bilpatrullering på medborgarnas känsla av trygghet och deras faktiska utsatthet för brott. Vänsterpartiet delar den uppfattningen.

Enligt Polisens hemsida utvecklar och utvärderar myndigheten det brottsförebyggande arbetet kontinuerligt och nya metoder tas fram i samverkan med andra brottsförebyggande aktörer. Polisen arbetar t.ex. med metoden Trygga Trappan för att bl.a. öka tryggheten i flerfamiljshus. SMADIT (samverkan mot alkohol och droger i trafiken) är en arbetsmetod för att minska antalet påverkade förare på vägar och

²⁸ https://polisen.se/siteassets/dokument/forebygga_brott/pm-2022-12-polismyndighetens-strategi-for-det-brottsforebyggande-arbetet.pdf

²⁹ Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2019:6, s. 78–79.

till sjöss. Fokuserad avskräckning är en strategi som används för att bl.a. förebygga skjutvapenvåld och våld i nära relationer.³⁰

Dessvärre saknas fortfarande till stor del kunskap om vilka metoder som faktiskt är verksamma. Vänsterpartiet anser att det är mycket viktigt att polisens arbetsmetoder baseras på forskning och utomstående utvärderingar som visar att en metod faktiskt fungerar för att förebygga brott och skapa större trygghet hos befolkningen. Andra patrulleringsmetoder än patrullering med bil, t.ex. patrullering med cykel eller till fots, bör kunna användas i större utsträckning än i dag. Poliser som är synliga på gator och torg skapar trygghet och kan lättare knyta kontakt med och bygga upp ett förtroende bland medborgarna.

Regeringen bör ge Polismyndigheten i uppdrag att utvärdera polisens brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetsmetoder. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.14 Polisens särskilda personsäkerhetsprogram

Vänsterpartiet anser att det är djupt problematiskt med den tystnadskultur som har brett ut sig, framför allt kopplat till den organiserade brottsligheten och annan grov brottslighet. När människor skräms till tystnad och avstår från att vittna om brott riskerar utredningar att läggas ned och gärningspersoner går i förlängningen fria i brist på bevisning. Detta leder till att allmänhetens förtroende för rättsväsendet urholkas, vilket utgör ett allvarligt hot mot demokratin och rättsstaten. Vi har därför bl.a. stått bakom den förra regeringens förslag om vissa straffskärpningar och förändringar av bestämmelserna om mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling (prop. 2021/22:4489). Däremot yrkade vi avslag på regeringens förslag om anonyma vittnen (mot. 2024/25:3227). De avgörande skälen för vårt ställningstagande är att ett system med anonyma vittnen strider mot grundläggande principer för vårt rättssystem och krav på rättssäkerhet samt att systemet sannolikt inte kommer att vara användbart för myndigheterna. Riksdagens majoritet valde dock att genomföra förslaget, trots invändningar från tunga remissinstanser som Justitiekanslern (JK), Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt och Sveriges advokatsamfund. Lagrådet avstyrkte i sitt yttrande förslaget att ett vittne ska kunna vara anonymt i domstol och anförde att ett sådant system inger starka betänkligheter från rättssäkerhetssynpunkt.

³⁰ <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brottsforebyggande-arbete/>

Vänsterpartiet menar däremot att ett väl fungerande vittnesskyddsprogram kan göra verklig skillnad för att få människor att vittna i syfte att beivra grov brottslighet, men även annan brottslighet.

Personer som har betydelse för utfallet i en rättslig process kan enligt gällande regler få skydd genom polisens särskilda personsäkerhetsprogram som är en del av brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (Bops). Även personer som arbetar inom exempelvis domstolsväsendet eller inom polisen och måste kunna utöva sitt yrke utan att påverkas av hot eller våld kan ingå i programmet. Bestämmelser om polisens särskilda personsäkerhetsarbete finns i 2 a § polislagen (1984:387) och i förordningen (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete m.m. Polismyndighetens föreskrift och allmänna råd om särskilt personsäkerhetsarbete reglerar närmare den verksamhet som bedrivs enligt förordningen. Nationella operativa avdelningen (Noa) har det övergripande strategiska ansvaret för verksamheten. Noa kan efter särskilt beslut delegera utförandet av delar av verksamheten till en polisregion. Noa ansvarar även för Nationella brottsoffer- och personsäkerhetsrådet som bereder frågor om verksamhet, uppföljning, utvärdering, metodutveckling och utbildning. Rådet är också ett forum för informationsutbyte och bidrar till att nya arbetssätt och metoder införs på ett enhetligt sätt.

Särskilt personsäkerhetsarbete får bedrivas beträffande vittnen och andra hotade personer i syfte att skydda i första hand personer som lämnar uppgifter i samband med utredningar om allvarlig brottslighet. I förarbetena nämns att särskilt personsäkerhetsarbete ska bedrivas i förhållande till en begränsad krets särskilt hotade personer som har rätt att stadigvarande vistas i landet, i första hand bevispersoner, dvs. misstänkta, tilltalade, målsägande och vittnen, som medverkar i en rättegång eller förundersökning rörande grov eller organiserad brottslighet. Även andra grupper, såsom anställda inom rättsväsendet och s.k. informatörer samt närstående till personer i dessa grupper, kan komma att omfattas av arbetet. Om det finns särskilda skäl avses särskilt personsäkerhetsarbete även kunna bedrivas beträffande andra kategorier. Som exempel nämns bl.a. personer som är utsatta för särskilt allvarliga hot utan anknytning till grov eller organiserad brottslighet, som hot om hedersrelaterade brott. I enstaka fall skulle, enligt regeringen, situationen kunna vara sådan att också en person som utsätts för annat än hedersrelaterat hot om våld från någon närstående kunna omfattas av särskilt personsäkerhetsarbete. Enligt regeringen kan detta bli aktuellt i undantagsfall eftersom det normalt är lämpligare att utforma skyddsarbetet på annat sätt när hotet framställs

från någon närstående (bet. 2005/06:JuU36, prop. 2005/06:138). Vänsterpartiet anser att möjligheten för personer utsatta för brott i nära relationer att få skydd ska utökas.

Genom personsäkerhetsprogrammet kan s.k. bevispersoner få hjälp med bl.a. sekretesskyddade personuppgifter, fingerade personuppgifter, personskydd, flytthjälp inom Sverige och utomlands samt ekonomiska medel i syfte att ersätta förlorad inkomst och egendom. Bevispersonen måste i sin tur följa en rad regler som myndigheten ställt upp, exempelvis gäller omfattande begränsningar av bevispersonens kontakt med anhöriga, rätt att vända sig till media etc. men det kan också gälla sådant som vilka jobb personen får söka och var personen får bo.

Dessvärre finns det en rad problem och brister i dagens vittnesskydd. Exempelvis är myndighetens beslut inte skriftligt och går inte att överklaga för den enskilde bevispersonen. I en situation där en person som fått lämna hela sitt gamla liv bakom sig för att ingå i programmet kan det leda till att hen blir helt utlämnad till myndigheten helt utan insyn, rättssäkerhet eller möjlighet till prövning av beslut under tiden i programmet. Det vore lämpligt om målsägandebiträde eller annan stödperson med relevant kompetens har mandat att hjälpa bevispersonen i kontakten med myndigheten. Dessvärre har utredningen SOU 2021:35 som bl.a. sett över skyddet av förhörspersoner dragit slutsatsen att det inte finns något behov av att ändra eller komplettera reglerna om det särskilda personsäkerhetsarbetet. Detta är beklagligt eftersom vittnesskyddet behöver moderniseras och uppdateras. Vidare behöver villkoren för de personer som ska ingå i det särskilda personsäkerhetsprogrammet bli tydligare.

Riksrevisionen har granskat om staten arbetar effektivt för att skydda hotade personer.³¹ Granskningen har fokuserat på Polismyndighetens brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet men även på kontaktförbud och skyddade personuppgifter.³² Riksrevisionens övergripande slutsats är att staten inte arbetar tillräckligt effektivt för att skydda hotade personer. Dels för att staten inte kan säkerställa att de personer som behöver skydd beviljas det, dels för att skyddet inte alltid är verkningsfullt. Regeringen har i regleringsbrevet för 2025 gett Polismyndigheten i uppdrag att redovisa vilka åtgärder myndigheten har vidtagit för att stärka sin personsäkerhetsverksamhet och bedöma om befintliga skyddsåtgärder är tillräckliga. Myndigheten ska också bl.a. redovisa hur samverkan med kommunerna och andra

³¹ Riksrevisionen. Statens skydd av hotade personer – brister i omfattning och effektivitet. RiR 2024:1.

³² Våra förslag när det gäller mäns våld mot kvinnor och barn, kontaktförbud och skyddade personuppgifter finns att läsa i motion 2024/25:1940.

berörda aktörer kan förbättras för att stärka samhällets samlade skydd av vittnen och målsäganden. Detta är positivt men långtifrån tillräckligt.

Regeringen bör tillsätta en utredning om ett nytt särskilt personsäkerhetsprogram. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Åklagare och domstolar

4.1 Stärk de allmänna domstolarna

De senaste årens kraftiga tillströmning av stora brottmål med flera personer som är frihetsberövade har medfört att situationen vid de allmänna domstolarna är mycket ansträngd på många håll i landet. Användningen av tvångsmedel (t.ex. häktning, hemlig avlyssning och hemlig dataavläsning) har vidare ökat markant utan att domstolarna har fått ökade resurser, fastän det i princip alltid krävs ett domstolsbeslut.

Handläggningstiderna är så långa att kravet på en rättegång inom rimlig tid inte uppfylls. De komplexa och tidskrävande målen tränger undan enklare mål som läggs på hög. Vidare är bristen på domare och svårigheterna att rekrytera mer eller mindre akut, i synnerhet på mindre orter. Situationen har sammantaget lett till en försämrad arbetsmiljö vilket i sin tur försvårar nyrekryteringen.³³

Av Domstolsverkets budgetunderlag 2026–2028 framgår att målinflödet under 2024 var det högsta någonsin. Antalet avgjorda mål var också rekord stort. Denna utveckling har satt tryck på domstolarnas medarbetare. Landets domare har succesivt fått en allt mer komplex vardag att hantera. Samhällsutvecklingen kräver vidare att domare i större utsträckning behöver vara dubbelbemannade i målen, i likhet med åklagare och advokater. Även domstolarnas berednings- och säkerhetsorganisationer har påverkats av utvecklingen. Till det kommer att den höga lagstiftningstakten ställer stora krav på utbildning och flexibilitet hos domarna.

Enligt en rapport från Saco-S domstol är arbetsbelastningen bland notarier inom Sveriges Domstolar hög.³⁴ Fyra av tio har dagligen eller någon gång i veckan en arbetsrelaterad stress som yttrar sig i sömnsvärigheter, hjärklappning och/eller spänningshuvudvärk. Obetalt övertidsarbete och bristande handledning är tyvärr vanligt. Vidare upplevs det nuvarande betygssystemet som otydligt och godtyckligt. Enligt

³³ Charlotte Brokelind. ”Orimligt tryck på de allmänna domstolarna”. SvD 2024-07-07.

³⁴ Saco-S Domstols notarieenkät 2022. Hur är det att vara notarie?

Vänsterpartiet bidrar den undermåliga arbetsmiljön till ett mycket dåligt utgångsläge för att få notarier att vilja satsa på en framtid inom domarbanan.

För Vänsterpartiet är det av största vikt för vårt demokratiska statsskick att domstolsväsendet fungerar väl. Det är inte rimligt att tillföra resurser till polis och åklagare utan att motsvarande satsningar görs på domstolarna. De långa handläggningstiderna i domstolarna skadar allmänhetens förtroende för rättsväsendet och rättsstaten. Förvisso har regeringen bl.a. i budgetpropositionen för 2025 tillfört mer resurser till domstolarna, vilket Vänsterpartiet står bakom. Att enbart tillföra mer resurser är dock inte hela lösningen på problematiken. Domarutbildningen behöver bl.a. ses över i syfte att möjliggöra ökad rekrytering. Även notariatjänstgöringen bör ses över. Vidare behöver processrätten moderniseras. Tyngdpunkten i rättsskipningen bör ligga i tingsrätten som första instans. En möjlighet att avlasta de domare som i dag ensamma hanterar stora, komplicerade mål är att tillse att två domare deltar vid tingsrättens huvudförhandling. En sådan möjlighet finns enligt Rättegångsbalken men i praktiken tillämpas den inte alltid p.g.a. bristen på domare.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över domarutbildningen, notariatjänstgöringen och processordningen i allmänna domstolar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.2 Översyn av nämndemannasystemet

Nämndemän är viktiga för rättstryggheten. Tillsammans med juristdomare sätter de sig in i mål av olika slag och gör sedan självständigt sin bedömning. Tillsammans med juristdomaren och övriga nämndemän avgör de hur rätten ska besluta. Nämndemän dömer i olika typer av mål och ärenden. Processen och arbetet ser olika ut beroende på om det handlar om mål i allmän domstol (tingsrätter och hovrätter) eller om mål i allmän förvaltningsdomstol (förvaltningsrätter och kammarrätter).

De politiska partier som är representerade i kommunfullmäktige nominerar nämndemän till tingsrätt. Partier som är representerade i regionfullmäktige nominerar nämndemän till hovrätter, förvaltningsrätter och kammarrätter. Val av nämndemän sker sedan i kommun- respektive regionfullmäktige. Vid val av nämndemän ska det eftersträvas att nämndemannakåren får en allsidig sammansättning med hänsyn till ålder, kön, etnisk bakgrund och yrke. Ur ett demokratiperspektiv är det viktigt att nämndemannakåren speglar befolkningen. Vidare finns det vissa krav på behörighet och lämplighet, t.ex. får en nämndeman inte ha vissa yrken inom rättsväsendet eller vara

försatt i konkurs eller tidigare dömd för brott. Det finns inget krav på att en person måste vara medlem i ett politiskt parti för att bli vald till nämndeman. En nämndeman som visar sig olämplig på något sätt ska skiljas från sitt uppdrag.

Olika åtgärder har tidigare vidtagits gällande nämndemannasystemet.

Domstolsverket fick t.ex. under våren 2010 i uppdrag av regeringen att genomföra särskilda informationsinsatser för att få till stånd en bredare rekrytering av nämndemän, med särskild vikt vid föryngring. Informationsinsatserna ledde dock inte till någon påtaglig föryngring av kåren. Den statliga utredningen SOU 2013:49 hade i uppdrag att se över nämndemannasystemet och överväga åtgärder för att skapa ett modernt nämndemannasystem bl.a. genom att reformera rekryteringen. Utredningen föreslog att uppgiften att nominera nämndemannakandidater inte längre ska vara förbehållen de politiska partierna. I stället ska det råda fri ansöknings- och nomineringsrätt. Utredningen föreslog även att minst hälften av nämndemännen ska väljas från den grupp av kandidater som inte har nominerats av ett politiskt parti som är företrätt i fullmäktige (s.k. fri kvot). Utredningen har i den delen inte lett till konkreta lagförslag. I proposition 2013/14:169 lämnades dock förslag för att bättre säkerställa nämndemännens lämplighet och kompetens för uppdraget och tydliggöra att nämndemannauppdraget inte är ett politiskt uppdrag. Vänsterpartiet föreslog i det sammanhanget att regeringen skulle återkomma med ett förslag på en försöksverksamhet där 20 procent av nämndemännen ska väljas in från en fri kvot (mot. 2013/14:Ju16).

Vänsterpartiet värnar nämndemannasystemet. Vi anser att det i grunden är bra att nämndemännen representerar Sveriges befolkning och bidrar till insyn i domstolarnas arbete. Det är viktigt med en blandning av juridisk kompetens och representanter för en bredare allmänhet i den dömande verksamheten för att skydda de rättsstatliga principerna. Nämndemän ska inte bedriva politik i domstolarna utan precis som juristdomarna vara objektiva och följa gällande lagstiftning. Vänsterpartiet vill fortsatt ha kvar ett system med nämndemän men anser att det behöver ses över. Utbildningen och introduktionen till uppdraget bör förbättras. Rekryteringen bör breddas så att nämndemän i högre grad än i dag utses även utanför de politiska partierna. En nämndeman bör fortsatt utses för en mandatperiod och inte för ett enskilt mål. Vidare behöver nivån på ersättningen ses över och utbildningen bli enhetlig och kontinuerlig över hela landet.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över nämndemannasystemet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.3 Stärkt rättshjälp

Inkomsttakets för att få rättshjälp har inte höjts sedan slutet av 1990-talet. Den som har ett s.k. ekonomiskt underlag över 260 000 kronor om året kan inte få rättshjälp. Ofta utgår inte heller rättsskydd via försäkringsbolag p.g.a. karensregler, och då blir det svårt att betala ett ombud. Problemet är stort, i synnerhet när det gäller förvaltningsmål och familjemål. I betänkandet SOU 2014:86 Rättvisans pris föreslogs att inkomstgränsen för det ekonomiska underlaget skulle höjas till 400 000 kronor.

Inkomsttakets behöver ses över och justeras till en nivå som ligger i linje med den allmänna prisutvecklingen i syfte att fler människor ska få tillgång till stödet för att få en rättvis prövning i domstol. I vår budgetmotion föreslår vi en höjning av inkomsttakets för rättshjälp (mot. 2025/26:V625).

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över och justera inkomsttakets för rättshjälp. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.4 Barns behov under rättsprocesser

Barnkonventionen fick status som svensk lag den 1 januari 2020. Vänsterpartiet hade i flera år lagt motioner om det i riksdagen och välkomnade därför regeringens förslag. Beslutet innebär inga nya rättigheter för barn, men barns rättigheter får högre status och gäller på samma sätt som övriga lagar i Sverige. Barnkonventionen kan nu på ett tydligare sätt åberopas i svenska domstolar vilket tidigare inte varit möjligt. Det ställs även högre krav på myndigheter och domstolar att tillämpa barnkonventionen i praktiken. Att göra barn delaktiga i beslut som berör dem och att sätta ett större fokus på att utreda och i varje enskilt fall bedöma vad som är det bästa för barnet. Allt från utredningar till processen i domstol och överklaganden ska ha barnets bästa i centrum. Rättsväsendet och utredande myndigheter har ofta en central roll för barn i utsatta situationer. Barn kan komma i kontakt med rättsväsendet av många olika anledningar. Det kan t.ex. handla om barn i vårdnadstvister, barn som utsatts för eller bevittnat våld, barn som befinner sig i migrationsprocesser, barn som tvångsomhändertas eller barn som begått brott. Oavsett orsak har alla barn rättigheter som ska uppfyllas enligt barnkonventionen.

Dessvärre finns det fortfarande brister när det gäller såväl lagstiftningen som bemötandet av barn inom rättsväsendet. Barnombudsmannen (BO) lyfter bl.a. fram att barnets bästa inte omnämns varken i brottsbalken eller rättegångsbalken. Enligt BO behöver barnrättsperspektivet i utredningar och rättsprocesser stärkas, föräldrarättens inskränkningar på barnrätten behöver begränsas och barnets möjligheter att hävda sina rättigheter och få upprättelse måste säkerställas.³⁵

Utredningen SOU 2022:70 har inom ramen för en nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn bl.a. haft i uppdrag att se över brottmålsprocessen för barn som utsatts för våld. Utredningen konstaterar att det finns en rad brister som drabbar våldsutsatta barn i samband med brottmålsprocessen. Den mest framträdande barnrättsliga bristen är att våldsutsatta barn inte får rätten till information tillgodosedd. Därtill är barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen onödigt begränsad genom brottmålsprocessen. Enligt utredningen behöver bl.a. de aktörer som verkar inom eller samverkar med rättsväsendet tillskrivas ett större ansvar för att barn får vara involverade under en pågående brottmålsprocess. Även kompetensen hos de som håller barnförhör måste bli bättre liksom förhörsmetoderna och krisstöd efter förhör. Utgångspunkten ska inte vara att skydda barnet från att delta utan barnet ska i stället skyddas i sitt deltagande. Vänsterpartiet anser att detta ska gälla alla barn som berörs av rättsprocesser, oavsett om de utsatts för våld eller inte.

I samband med att barnkonventionen inkorporerades i svensk lag föreslog Vänsterpartiet att Sverige bör ratificera tilläggsprotokollet till barnkonventionen om inrättandet av en internationell klagomekanism. Protokollet innehåller en individuell klagorätt och är sedan 2012 öppet att underteckna. BO har uppmärksammat att barn i utsatta situationer nekas att komma till tals för att få sin sak prövad och få upprättelse, och en slutsats som BO drar är att Sverige bör underteckna protokollet. Att godta den individuella klagorätten kommer också att bidra till att barnkonventionen får genomslag i praktiken (mot. 2017/18:4082, se även mot. 2021/22:444). Vänsterpartiet har även bl.a. föreslagit att barns och ungas rätt att komma till tals i lagstiftningen och hos utredande myndigheter ska förtydligas (mot. 2021/22:444). Vi har också sedan länge drivit frågan om förstärkningar av barns rättigheter i samband med tvister om vårdnad, boende och umgänge (se t.ex. mot. 2006/07:C206, mot. 2009/10:C378, mot. 2018/19:758 och mot. 2022/23:245).

³⁵ Barnombudsmannen. Dom tror att dom vet bättre. Barnet som rättighetsbärare, 2020.

Utredningen SOU 2023:40 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen har bl.a. föreslagit att Sverige bör ratificera det fakultativa och tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande, att offentligt biträde ska förordnas för barn i mål eller ärenden om begränsning av umgänge och hemlighållande av vistelseort enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, att barns rätt till information om beslut och överklagande enligt LVU och LPT förtydligas och en försöksverksamhet med statsbidrag till barnrättsbyråer som bedriver verksamhet med oberoende barnombud.

Vänsterpartiet anser att arbetet för att stärka barns situation i bl.a. rättsväsendet måste prioriteras upp om Sverige verkligen ska kunna leva upp till barnkonventionens krav. Vi förutsätter att de ovan nämnda utredningarna är under beredning i regeringskansliet och kommer vid behov att återkomma med konkreta förslag.

4.5 Målsägandebiträde i hovrätten

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2018 ändrades reglerna om förordnande av målsägandebiträde i hovrätten. Målsägandebiträdets förordnande gäller efter lagändringen till dess att tiden för att överklaga tingsrättens dom har löpt ut. Ett målsägandebiträde kan dock förordnas i hovrätten om det finns behov av det.

Bakgrunden till lagändringen var att regeringen konstaterade att behovet av målsägandebiträde i hovrätten hade minskat p.g.a. reformen En modernare rättegång (prop. 2015/16:39). Reformen hade enligt regeringen lett till att målsäganden sällan deltog personligen i huvudförhandlingen i hovrätten och att den funktion målsägandebiträdet kan fylla i hovrätten därför ofta var begränsad (prop. 2017/18:86). Justitieutskottet stod bakom regeringens förslag (2017/18:JuU24) som sedan antogs av riksdagen.

Genom reformen En modernare rättegång (prop. 2004/05:131 och prop. 2015/16:39) gjordes lagändringar som innebär att hovrätten som huvudregel ska avstå från att kalla förhörspersoner på nytt när bevisningen tagits upp på video i tingsrätten. I stället ska videoinspelningen från tingsrätten spelas upp i hovrätten. Om ytterligare frågor behöver ställas får dock hovrätten kalla personen till ett tilläggsförhör. Det nya förhöret ses då som ett komplement till tingsrättsförhöret. Detta för att hovrätten i större utsträckning ska grunda sin prövning på samma material som legat till grund för tingsrättens avgörande.

Det har dock visat sig att videoinspelningar från tingsrätten inte används i hovrätten i den utsträckning som föreslogs i reformen En modernare rättegång. I stället för att uppfylla sitt syfte att resurserna används på ett bättre vis, har därför lagändringen om målsägandebiträden medfört att målsäganden många gånger förlorar sitt biträde i hovrätten. Detta är djupt olyckligt och inte lagstiftarens avsikt med lagändringen. I de fall det inte finns något målsägandebiträde i hovrätten faller det på åklagaren att även företräda målsäganden vilket är en märklig ordning i förhållande till åklagarens objektivitetsplikt. Vidare har den nya ordningen medfört merarbete för såväl åklagare som advokater och båda yrkesgrupperna har lyft problematiken. Även Advokatsamfundet påtalar att lagen bör ses över eftersom brottsoffer riskerar att hamna i kläm. Situationen för målsägande som utsatts för grova brott blir ohållbar utan adekvat stöd från ett biträde genom processen i hovrätten. Högsta domstolen har dock uttalat att presumptionen för förordnande gäller även i hovrätten vid sexualbrott. Det innebär att målsägandebiträde ska förordnas om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av detta.³⁶ Högsta domstolen har även avgjort ett mål där målsäganden hade ett eget påföljdsyrkande. I fallet gjordes bedömningen att ett målsägandebiträde skulle bidra till att påföljdsyrkandet kunde behandlas på ett tillfredsställande sätt. Vid en helhetsbedömning antogs målsäganden ha behov av målsägandebiträde även i hovrätten.³⁷

Vänsterpartiet anser dock att alla målsäganden som utgångspunkt ska ha rätt till ett biträde i hovrätten. Med anledning av att regeringen tillsatt en utredning som bl.a. ska se över hur rätten till målsägandebiträde i överrätt kan stärkas, avvaktar vi dock med att lägga fram ett skarpt yrkande i detta sammanhang.³⁸ Uppdraget ska redovisas senast den 17 november 2025.

5 Medling

Medling vid brott innebär att gärningspersonen och brottsoffret träffas tillsammans med en opartisk medlare för att tala om brottshändelsen och konsekvenserna av denna. Sedan 2008 är alla svenska kommuner skyldiga att erbjuda medling till lagöverträdare under 21 år. Av medlingslagen (lag [2002:445] om medling med anledning av brott) framgår

³⁶ Högsta domstolens beslut den 23 november 2018 i mål nr Ö 5233-18.

³⁷ Högsta domstolens beslut den 22 september 2021 i mål nr Ö 597-21.

³⁸ Rättsliga biträden och rättegångskostnader– skärpt kostnadskontroll, ökat förtroende för offentliga försvarare och stärkta rättigheter för enskilda. Dir. 2024:39, Dir. 2025:71

att deltagandet ska vara frivilligt och ske i båda parter intresse, att gärningen ska vara polisanmäld och erkänd av gärningspersonen samt att medlaren ska vara kompetent och opartisk. Det finns ingen myndighet som anordnar utbildningar, utan detta sker lokalt, via föreningsverksamhet eller privat konsultverksamhet. Lagen utesluter inga brottstyper från medling men påpekar att insatsen måste framstå som lämplig efter att alla omständigheter har beaktats. Medling bör t.ex. inte förekomma i fall där maktobalansen mellan gärningsperson och offer är för stor, som vid fall av sexualiserat våld eller våld i nära relationer. Insatsen ska ses och användas som komplement till rättssystemet.

Medling vid brott bygger på teorier om reparativ rättvisa där man betonar försoning och reparation av skadan. Medlaren är vanligtvis en tjänsteperson inom socialtjänsten men kan också vara en lekman. Ärendet förmedlas oftast av polisen efter att gärningspersonen erkänt ett brott och tackat ja till information om medling, men även socialtjänst, åklagare eller kriminalvård kan vara förmedlande instanser. Under själva medlingsmötet ansvarar medlaren för att båda parter får lämna sina berättelser om den inträffade brotts handlingen och om de konsekvenser och känslor som uppkommit. Samtalet ska erbjuda hjälp för brottsoffret att bearbeta handlingen och möjlighet till någon form av gottgörelse. För gärningspersonen ska det ge ökad insikt om brottets konsekvenser och möjlighet att ta ansvar för gärningen gentemot brottsoffret. Tanken är att gärningspersonen genom detta påverkas till att inte återfalla i nya brott. Genom medlingen får dessutom gärningsmannen ett tydligt ansvar för den brottsliga gärningen. Detta ger en upprättelse till brottsoffret som dessutom avlastas från de skuld känslor som kan uppstå hos offret vid brott mot person. Medlingsmöten avslutas ibland med att gärningsperson och brottsoffer ingår ett muntligt eller skriftligt avtal som kan innehålla löften om framtida beteenden, ekonomisk ersättning till brottsoffret eller gottgörelse genom arbete.

Under perioden 2003–2007 hade Brå ett regeringsuppdrag att utforma en metod för att arbeta med medling vid brott. 2007 upphörde Medlingssekreteriatet och Brås ansvar. 2008 blev Socialstyrelsen tillsynsmyndighet över medlingsverksamheten. En rapport från Socialstyrelsen (En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet) från 2008 visar att medling kan betraktas som en lovande insats när det handlar om att minska risken för återfall i brott för unga lagöverträdare. När det handlar om effekter för brottsoffer är det enligt utvärderingen svårare att dra några

slutsatser. Socialstyrelsen konstaterar att fler kvalificerade utvärderingar krävs för att insatserna ska kunna anses vara bevisat effektiva för både gärningsmän och brottsoffer.

Socialstyrelsen fick 2011 i uppdrag av regeringen att följa upp hur kommunerna arbetar med medling avseende unga lagöverträdare och att analysera behovet av åtgärder för att utveckla medlingsverksamheten. Sammantaget visar uppföljningen att vissa kommuner saknar organisation för att erbjuda medling och att medlingen skiljer sig åt över landet. Vidare får inte alla gärningspersoner frågan om medling. Det framkommer också att det finns en bristande kunskap om medling hos berörda aktörer som ska samarbeta med medlingsverksamheten. Socialstyrelsen betonar behovet av forskning för att få ett starkare kunskapsstöd som en utgångspunkt för att utveckla medlingen. 2013 övertog Inspektionen för vård och omsorg (Ivo) tillsynsansvaret för medlingen.

En systematisk översikt från Campbell Collaboration från 2013 av studier gjorda i USA, Australien och Storbritannien visar att medling vid brott sannolikt verkar minska återfall i brott om mötet sker i både gärningspersonens och brottsoffrets intresse. Medling verkar även ha en positiv effekt på brottsoffrets tillfredsställelse.

I dag saknar vi dessvärre kännedom om hur många medlingar som görs i Sverige och vad de har för effekt. Vidare saknas förutsättningar för nationell uppföljning och utveckling av medling. Lagen ger varje kommun möjlighet att själv organisera medlingsverksamheten. Det är viktigt med flexibilitet men det resulterar samtidigt i att skillnaderna när det gäller hur man arbetar med medlingsfrågor är stora runtom i landet. Detta riskerar att leda till bristande rättssäkerhet. Vissa kommuner har väl fungerande verksamheter, medan flera kommuner helt saknar medlingsverksamhet. Medlingen har undersökts i en uppsats i socialt arbete vid Jönköpings Universitet.³⁹ Svårigheterna beror delvis på hur samarbetet mellan polis och socialtjänst ser ut och det faktum att medlarna inte alltid får tillräcklig med tid för att utföra sitt uppdrag eller får tillräcklig många ärenden. Flera medlare i undersökningen ville lösa samverkansproblem med att lyfta ansvaret för ärendetillförseln från den enskilde polismannen till en centraliserad nationell samordnare och myndighet. Andra utövare önskade att medlaren skulle vara en jämbördig part i relation till polis och åklagarmyndighet. Verksamheterna ansågs av flera respondenter ha stagnerat runt om i landet. Konsekvenserna av bristen på ärenden

³⁹ Carl Magnus Sjögren, Julia Sjöberg, Medling vid anledning av brott: En behandling i skymundan. En kvalitativ studie om medlarnas erfarenheter kring samarbetet med polisen samt möjliga lösningar för verksamhetens utmaningar. Jönköpings universitet 2022.

är att medlarna inte får möjlighet att tillämpa sitt yrke. Detta leder enligt flera av medlarna till en ringrostighet och i en förlängning försämrade behandlingsinsats för ungdomar i krisen efter brottet.

Vänsterpartiet anser att det vore önskvärt med en nationell samordning av medlingsverksamheten i syfte att ta fram riktlinjer, samla in statistik, genomföra utvärderingar samt kompetensutveckla de personer som fungerar som medlare.

Regeringen bör ge Bråi uppdrag att samordna medlingsverksamheten vid brottmål på nationell nivå. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

5.1 Brottsofferombudsman och reparativ rättvisa

I dag saknas dessvärre en myndighet eller funktion som har ett helhetsansvar för brottsofferfrågorna. Brottsoffermyndigheten är Sveriges expert- och kunskapsmyndighet på brottsofferområdet och arbetar för att främja brottsutsattas rättigheter samt uppmärksamma deras behov och intressen. Myndigheten ansvarar även för att besluta om och betala ut brottskadeersättning. I uppdraget ligger också att kräva tillbaka utbetald brottskadeersättning av gärningspersoner. Myndigheten ansvarar vidare för Brottsofferfonden som finansierar projekt för att öka kunskapen om brottsutsatta och bidra till att ge bättre bemötande och stöd till personer som utsatts för brott och till vittnen. Forskare, ideella organisationer samt offentliga och privata verksamheter kan söka bidrag ur Brottsofferfonden.

Frågor som rör brottsutsattas rättigheter hanteras på flera olika nivåer i samhället och av flera olika aktörer; myndigheter och ett stort antal organisationer, både statligt och privat finansierade, deltar i dagsläget i detta arbete. Även Trygghetsberedningen (SOU 2021:85) gör i bedömningen att det sammanhållande ansvaret för stödet till brottsoffer behöver utvecklas. Kommittén konstaterar att det är svårt att få en övergripande bild av hur de rättigheter som lagstiftningen uppställer för brottsoffer hanteras i praktiken. Det arbete som bedrivs följs inte alltid upp på ett systematiskt sätt, vare sig på nationell, regional eller lokal nivå. Kommittén föreslår därför att Brottsoffermyndighetens nuvarande uppdrag bör förstärkas och tydliggöras. Vänsterpartiet instämmer i Trygghetsberedningens bedömning. Vi har länge påtalat att det är ett problem att det saknas en funktion som har ett mer övergripande ansvar för brottsofferfrågorna. Vi föreslår därför att en ny ombudsmannafunktion, en brottsofferombudsman, inrättas. Den nya ombudsmannen kan med fördel knytas till Brottsoffermyndigheten. Brottsofferombudsmannen bör ha ett tillsynsansvar över brottsofferfrågorna och ha en

samordnande och rådgivande funktion. Vidare bör privatpersoner som utsatts för brott kunna vända sig till brottsofferombudsmannen då deras rättigheter som brottsoffer inte tillgodosetts av rättsväsendet eller andra myndigheter.

Vänsterpartiet anser att en kriminalpolitik som på allvar sätter brottsoffren i fokus behöver införas i Sverige. För att detta ska vara möjligt krävs en genomgripande förändring i vår syn på brott, straff och rehabilitering. Förslag om en kriminalpolitik som baseras på reparativ rättvisa har framförts i olika sammanhang. För brottsutsatta skulle detta innebära en möjlighet att direkt få alla stödresurser som välfärdssystemet erbjuder vilket skulle leda till snabbare känslomässig återhämtning och en djupare känsla av rättvisa och tilltro till rättssystemet. Ett stöd genom hela rättsprocessen för brottsoffer skulle göra att Sverige kan leva upp till mer än minimikraven i EU:s brottsofferdirektiv. I dag är rättsprocessen i stor utsträckning utformad för att straffa gärningspersonen, medan brottsoffrets behov av stöd, upprättelse och återhämtning ofta hamnar i skymundan. Brottsoffrens berättelse används främst som argument för längre straff för att sedan glömmas bort. Samtidigt förespråkas ett paradigmskifte i synen på påföljden vid brott. Genom reparativ rättvisa sätts fokus på att reparera de skador som brott orsakat inte bara genom straff, utan genom erkännande, ansvarstagande och åtgärder som främja återuppbyggnad av förtroende och relationer. Internationella exempel från bland annat Rwanda och Danmark visar att detta arbetssätt kan bidra till minskat återfall, starkare samhällen och ökad tillit.⁴⁰ Visionen är att varje individ som utsatts för brott snabbt och samordnat ska få tillgång till psykologiskt, juridiskt och socialt stöd och därmed en reell möjlighet till läkning och verklig upprättelse.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att sätta brottsoffren i fokus genom reparativ rättvisa. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över frågan om att inrätta en brottsofferombudsman. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

⁴⁰ Vision för en välfärdsreform i Sverige Brottsoffercentrum. Samordnings- och resurscenter med Reparativ Rättvisa 2025-05-20.

<https://www.tfkriminalvard.se/wp-content/uploads/2025/05/Brottsoffercentrum-en-valfardsreform-20maj2025.pdf>

6 Kriminalvården

6.1 Dubbelbeläggning ska inte vara norm

Antalet intagna i häkten och på anstalter har ökat sedan 2016. Av Kriminalvårdens årsredovisning för 2020 framgår att det redan då rådde svår platsbrist på både häkten och anstalter. En normal belägningsgrad bör ligga runt 80 procent för att myndigheten bl.a. ska kunna placera intagna efter behov. Belägningsgraden för anstalter var 109 procent redan 2021 (Kriminalvård och statistik, KOS 2021). Den genomsnittliga beläggningen har fortsatt öka under de följande åren liksom antalet platser. Den genomsnittliga belägningsgraden på fasta platser i häkte var 119 procent, vilket är en ökning med sex procentenheter jämfört med 2023. Under 2024 var den genomsnittliga belägningsgraden på fasta platser i anstalt 131 procent, vilket är en ökning med elva procentenheter jämfört med 2023. Störst ökning var i klass 1- och klass 2-anstalter, där belägningsgraden på fasta platser ökade med 14 procentenheter jämfört med 2023. I kvinnoanstalter var den genomsnittliga belägningsgraden på fasta platser 136 procent, vilket är en ökning med tio procentenheter jämfört med 2023 (Kriminalvård och statistik, KOS 2024).

För att lösa problemet med överbeläggningen har fler s.k. beredskapsplatser skapats, främst genom dubbelbeläggning där intagna delar rum. Samtidigt har myndigheten intensifierat arbetet med den långsiktiga kapacitetsutökningen. Det är positivt att nybyggen och renoveringar av befintliga byggnader äntligen kommit igång. Men detta arbete tar tid och överbeläggningen på anstalter och häkten har nu länge varit akut.

Enligt Vänsterpartiets mening är det helt orimligt med ofrivillig dubbelbeläggning, dvs. att intagna delar rum under en längre tidsperiod p.g.a. platsbrist. I synnerhet på klass 1-anstalter där säkerheten ska vara anpassad för de allra tyngst kriminellt belastade, våldsamma och rymningsbenägna klienterna. Europarådets anti-tortyrkommitté (CPT) beslutade i november 2015 att presentera ett klart ställningstagande beträffande en minimumstandard för utrymme per intagen i celler på fängelser. Enligt CPT ska enmansceller vara min sex kvm + yta för sanitära utrymmen (ev. dusch/toalett), medan celler avsedda för flera intagna ska erbjuda fyra kvm per intagen + helt separat/avskilt utrymme för sanitära ändamål.⁴¹ Detta innebär att ett rum för två personer måste vara minst åtta kvadratmeter stor, exklusive sanitetsutrymmen.

⁴¹ Pelle Granström, f.d. medlem i Europarådets antitortyrkommitté (CPT) och anstaltsdirektör. Överbeläggning och kvadratmeterexercis – vad gäller? Tidskrift för Kriminalvård. 2023.

Trots detta har Kriminalvården beslutat att två intagna kan få dela rum så länge det är mer än sex kvadratmeter stort. Enligt SVT är Kriminalvården medvetna om att deras nya direktiv går emot tortyrkommitténs rekommendationer. Men eftersom de inte är juridiskt bindande, har myndigheten i stället valt att följa den domstolspraxis som utvecklats i Europadomstolen som innebär ett minimum på tre kvadratmeter boyta per intagen.⁴² Vänsterpartiet anser att det är allvarligt att Kriminalvården inte följer CPT:s rekommendationer och att detta dessutom sker med regeringens samtycke.

Överbeläggningen är ett stort arbetsmiljöproblem som sliter hårt på personalen och innebär att risken för våld, riktat både mot anställda och intagna, ökar. När två personer delar cell kan en våldsamt situation eskalera snabbt utan att personalen hinner reagera och ingripa. Vidare försämras möjligheterna för de intagna att faktiskt lämna ett liv i kriminalitet. Överbeläggningen påverkar även möjligheterna för anhöriga, t.ex. barn till intagna, att besöka sina föräldrar när besöksrum måste användas för andra ändamål. Nybyggnationerna anpassas dessvärre för en permanent dubbelbeläggning vilket riskerar att leda till stora negativa konsekvenser för såväl de intagnas hälsa som de anställdas arbetsmiljö. I värsta fall kan överbeläggningen i kombination med nyanställda och oerfarna vårdare leda till dödligt våld.

En ny undersökning bland skyddsombud som tillhör Service- och kommunikationsfacket (Seko) visar att ca tre av fyra säger att de själva eller en kollega har blivit utsatt för hot av en klient under det senaste året. Nästan fyra av fem menar att hoten från klienter mot personal har ökat under det senaste året. Nära hälften av de svarande uppger att de själva eller en kollega har blivit utsatta för våld under det senaste året. Vidare svarar 87 procent att de själva eller kollegor har utsatts för försök till otillåten påverkan av intagna under det senaste året. En av anledningarna till den försämrade arbetsmiljön är, enligt undersökningen, den alltmer omfattande dubbelbeläggningen. Seko kräver därför bl.a. att enkelbeläggning ska vara normen och att dubbelbeläggning aldrig ska ses som en permanent lösning utan måste avvecklas i takt med att Kriminalvårdens platskapacitet ökar. Vidare vill Seko se en nolltolerans mot ensamarbete i det klientnära arbetet. En kriminalvårdare ska alltid, utan tekniska hjälpmedel, ha minst en kollega inom både hör- och synavstånd.⁴³ Vänsterpartiet anser

⁴² SVT, Kriminalvården bryter mot tortyrkommitténs rekommendationer, 12 februari 2024. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/smaland/kriminalvarden-bryter-mot-tortyrkommittens-rekommendationer>

⁴³ Seko, Service- och kommunikationsfacket, Skyddsombuden larmar. En rapport om läget inom Kriminalvården. 2025. <https://www.dn.se/debatt/vi-slar-larm-inifran-murarna-vara-kollegor-riskerar-att-do/>

att Sekos krav är ytterst rimliga för att upprätthålla en miniminivå när det gäller arbetsmiljön inom kriminalvården.

Det finns dessvärre inga tecken på att överbeläggningen kommer att minska inom överskådlig tid. Tvärtom innebär det s.k. paradigmskiftet för rättspolitikerna i högerregeringens och Sverigedemokraternas Tidöavtal att antalet personer som döms till långa fängelsestraff kommer att öka ytterligare. Kriminalvården har gjort bedömningen att det behövs 11–16 nya stora anstalter med ett personalbehov på 3 600–5 400 heltidsanställda om alla kriminalpolitiska förslag i Tidöavtalet ska genomföras. Kostnaden uppskattas till ca 10 miljarder kronor. Då är inte kostnaden för genomförandet av förslagen i Regeringens nya straffreformutredning (SOU 2025:66) inräknad. Justitieministern har uttalat att myndighetens anslag beräknas öka från 14,1 till 22,6 miljarder kronor under mandatperioden. Detta är enligt vår mening helt oförsvarligt och besinningslöst av högerregeringen. Pengarna borde i stället satsas på brottsförebyggande åtgärder för att minska nyrekryteringen av barn och unga in i kriminalitet, en väl fungerande skola för alla barn och andra välfärdssatsningar som bygger ett starkt samhälle.

Regeringen beslutade i augusti 2024 att ge Kriminalvården i uppdrag att föreslå åtgärder för att dämpa kostnadsutvecklingen och minska dygnskostnaden inom myndigheten. Vi kan inte se att detta innebär någonting annat än en försämring av vår svenska kriminalvård. En försämring som kommer att drabba såväl de intagna och anställda som samhället i form av ökade återfall i brottslighet, oavsett vad regeringen påstår.⁴⁴ Rapporten presenterades i juni 2025. Inriktningen för Kriminalvården är att minska bemanningen med ca 30 procent i anstalt och häkte på tio års sikt. Det skulle innebära en sänkt vårddygnskostnad jämfört med 2024. Den ekonomiska målsättningen är att vårddygnskostnaden mellan 2024 och 2034 ska sänkas med ca 200 kr för häkte, ca 700 kr för anstalt och ca 500 kr för häkte och anstalt sammantaget. Storanstalter, nya anpassade lokaler och digital utveckling anges som nycklar för vad som beskrivs som en ”kostnadseffektiv expansion”.⁴⁵

Vi är djupt oroad över den svenska kriminalvårdens framtid. Det kommer bli svårt att backa tillbaka regeringens repressiva reformer i alla delar vid ett regeringsskifte. Men vi vill att riksdagen redan nu får möjlighet att ta ställning till frågorna om

⁴⁴<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2024/08/uppdrag-att-minska-kriminalvardens-dygnskostnader/>.

⁴⁵ Kriminalvården, Åtgärder för att dämpa kostnadsutvecklingen och minska dygnskostnaden i anstalt och häkte. Återrapportering regeringsuppdrag Ju2024/01693, juni 2025.

dubbelbeläggning och ensamarbete eftersom det är akuta problem som påverkar situationen för både anställda och intagna negativt. Ingen ska behöva bli dödad eller allvarligt skadad på sitt arbete eller under tiden den avtjänar straff i fängelse.

Regeringen bör ta initiativ till lagstiftning som gör enkelbeläggning inom kriminalvården till norm. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till lagstiftning som förbjuder ensamarbete vid klientnära arbete inom kriminalvården. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.2 En översyn av organisationen

Den kris som Kriminalvården befinner sig i är inte på något sätt oväntad. Vänsterpartiet föreslog redan 2019 att den dåvarande regeringen skulle ta fram en strategi för Kriminalvården i syfte att hantera bl.a. överbeläggningen, det slitna fastighetsbeståndet och den bristande inslussningen (mot. 2019/20:150). Redan då var platsbristen akut på både häkten och anstalter. Vänsterpartiet har även tidigare föreslagit en frivårdsreform och tidigarelagd villkorlig frigivning för vissa dömda i syfte att minska överbeläggningen (se t.ex. mot. 2019/20:150, mot. 2020/21:90, mot. 2021/22:916, mot. 2024/25:1929). Här nedan väljer vi att upprepa dessa förslag.

Vi anser dessutom att det är nödvändigt att göra en bred översyn av hela Kriminalvårdens organisation och verksamhet. Vi har fått indikationer på att det finns en rad fler problem inom myndigheten än överbeläggning. Huvudkontoret har t.ex. fått växa obehindrat på bekostnad av anstalterna och arbetsmiljön har stora brister. I januari 2023 larmade fackförbundet Seko om en tystnadskultur i organisationen. Vidare är klientnära ensamarbete vanligt förekommande samtidigt som hot och våld ofta förekommer (se ovan). Anställda vittnar om ett hårdare klimat och en försämrad arbetsmiljö. Vidare bedömer Seko att omsättningen på tillfällig personal är stor. Förr var en visstidsanställning ofta ett steg mot en tillsvidareanställning. I dag blir det allt vanligare att en tillfällig anställning stannar vid just det och att arbetstagaren efter relativt kort tid lämnar Kriminalvården. Sammantaget finns det problem med att nyrekrytera och att få anställda att vilja stanna kvar i yrket. Över 30 procent av de tillfrågade anställda på anstalterna uppger att det är helt uteslutet eller inte särskilt troligt att de arbetar kvar inom Kriminalvården om två år. Lön, arbetstider, arbetsmiljö och ledarskap anges som de främsta skälen. Seko konstaterar att det krävs omfattande

åtgärder om Kriminalvården ska bli en attraktiv arbetsplats som människor vill söka sig till och även stanna kvar på. Detta bör även sättas i relation till att myndigheten kommer att behöva göra stora rekryteringar under de kommande tio åren.⁴⁶

Riksrevisionen har granskat Kriminalvårdens behandlingsverksamhet. Den övergripande slutsatsen är att verksamheten inte fullt ut bedrivs på ett effektivt sätt. Verksamheten är underdimensionerad p.g.a. att det saknas både personal som kan bedriva behandlingsprogram och lokaler att bedriva dem i. Kriminalvårdens ambition är att så många som möjligt av de klienter som bedöms ha medelhög eller hög risk för att återfalla i brott går minst ett behandlingsprogram under sin verkställighet. 2023 var det dock endast 22 procent av klienterna på anstalt respektive 13 procent av klienterna i frivård med behov av behandling som fullföljde ett behandlingsprogram.⁴⁷ Tillgången på personal och programlokaler sätter taket för hur stor andel av klienterna Kriminalvården kan nå. Kriminalvården styr behandlingsverksamheten från nationell nivå genom tilldelning av öronmärkta medel. Men resurssättningen är inte dimensionerad för att kunna nå alla klienter med behov av behandlingsprogram. Riksrevisionen ser därför att Kriminalvården behöver fortsätta arbetet med att utöka behandlingsverksamheten. Kriminalvården behöver också utöka möjligheterna att delta i program på distans.⁴⁸

Regeringen bör ta initiativ till en bred översyn av Kriminalvårdens organisation och verksamhet i syfte att komma till rätta med de ovan beskrivna problemen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.3 Minska överbeläggningen: En frivårdsreform

De flesta fängelsestraff som utdöms är kortare än ett år. Av de påbörjade fängelseverkställigheterna under 2024 hade 63 procent en strafftid på upp t.o.m. ett år (KOS 2024). För att Kriminalvården ska kunna fylla straffverkställigheten med konstruktiva insatser som behandling, stöd, påverkan och kontroll krävs inte bara resurser och kompetens utan även tid. Några veckors inlåsning gör varken från eller till för en persons vilja och förmåga att lämna ett kriminellt liv och ger små incitament för den dömda att aktivt ta ansvar för sin kriminalitet och genomföra den

⁴⁶ Seko, Service och kommunikationsfacket, Satsa på personalen. En rapport om krisen i Kriminalvården, 2023.

⁴⁷ Under 2024 har siffrorna förbättrats något (24 procent för anstalt) Kriminalvård och statistik, KOS 2024.

⁴⁸ Riksrevisionen. Verktyg för förändring – Kriminalvårdens behandlingsverksamhet. RiR 2024:13.

verkställighetsplan som Kriminalvården upprättar. Enligt en nordisk kriminologisk forskningsöversikt framstår riktigt korta fängelsestraff, på endast kring en månad, på flera sätt och för samtliga berörda parter som särskilt bortkastade resurser. Detta eftersom det krävs mer tid för att hjälpa klienter komma ”bättre ut” och vara med och bidra till samhället. Men de stigmatiserande effekterna av ett fängelsestraff är desamma, oavsett om straffet uppgår till en eller två månader.⁴⁹

Fängelsestraff på högst sex månader kan redan i dag, om den dömden vill och det bedöms lämpligt, avtjänas i hemmet med intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV), s.k. fotboja. Det finns mycket goda vetenskapliga belägg för att insatser i frihet gör större skillnad, och svenskt frivårdssystem räknas till ett av världens mest utvecklade. Straff som verkställs i frivård kan göras längre, vara mer ingripande och utformas mer innehållsrikt och individanpassat. På en anstalt begränsas möjligheterna till eget ansvar; ute i samhället måste klienten själv klara av sin tillvaro och hantera de risksituationer som tidigare har lett till kriminalitet. Den dömden får genom verkställighet inom frivården ta ett större ansvar för att följa de regler som följer av påföljden, som bl.a. innebär att det krävs av den dömden att hen ska vara drogfri i den miljö som hen sedan också ska leva i. I många fall innebär detta att drogfriheten håller i sig även sedan intensivövervakningen har upphört. Även de skadliga effekter som ett fängelsestraff ofta kan innebära för den enskilde och hans anhöriga undviks därmed.

Alm och Estrada menar att fängelsestraff är både dyrt och ineffektivt eftersom forskning visar att fängelse inte har en avskräckande effekt på brottsligheten. Vidare är fängelse direkt skadligt. Fängelsevistelse kan ha negativa effekter på hälsa, arbete, utbildning och familj, både för den inlåsta och för anhöriga. Fängelsestraff är även kontraproduktivt. Den nordiska forskningen visar att rehabiliterande insatser i fängelse kan vara effektiva för vissa grupper av brottslingar, men att dessa insatser hotas av den nya, hårdare kriminalpolitiken. Däremot visar studier att fotboja kan vara ett effektivt alternativ till fängelse, med lägre återfall i brott och bättre utfall på andra områden.⁵⁰

Det finns även goda argument för att bygga ut frivården för att hålla kostnaderna för kriminalvården nere på sikt. Sedan en tid tillbaka är såväl landets anstalter som häkten överbelagda. Vidare finns det stora renoveringsbehov. En klient som avtjänar sitt straff på anstalt kostar ca 1 miljon kronor per år. En klient som i stället avtjänar sitt straff

⁴⁹ Susanne Alm. Konsekvenser av fängelsestraff i Norden. En forskningsöversikt. Kriminologiska institutionen Stockholms universitet, Rapport 2024:1.

⁵⁰ Susanne Alm och Felipe Estrada. ”Fängelse – en dyr och ineffektiv brottsbekämpning.” DN Debatt 2024-05-21.

inom frivården kostar som jämförelse ca 100 000 kronor per år. Även om klienterna med vårt förslag sannolikt behöver mer och dyrare behandlings- och övervakningsinsatser än den grupp som är aktuell för intensivövervakning, IÖV, i dag så kommer verkställda straff inom frivården att vara väsentligt billigare än på anstalt.⁵¹

Den repressiva politiska trenden med förslag på skärpta straff, slopad straffrabatt för unga och barnfängelse visar inga tecken på att avta. Överbeläggningen på anstalter och häkten kommer därför tyvärr att fortsätta så länge någon ändring av politikens inriktning och viss befintlig lagstiftning inte görs.

Vänsterpartiet anser att antalet korta straff som verkställs i fängelse bör minska och att användningen av intensivövervakning med IÖV bör byggas ut. Fängelsestraff på upp till ett år bör som huvudregel verkställas genom IÖV. För att verkställighet med IÖV ska vara ett alternativ måste dock vissa grundläggande förutsättningar vara uppfyllda, som att klienten har en fast bostad och ett ordnat liv med sysselsättning, försörjning och i den mån det behövs behandling för eventuellt missbruk och annan personlig problematik. Därför är det av yttersta vikt att arbetet med att utveckla ett fungerande inslussningsprogram bedrivs parallellt med denna frivårdsreform. Vidare behöver hänsyn tas till eventuella brottsoffer. Det är t.ex. inte möjligt för en man att verkställa sitt straff med IÖV om han är dömd för våld mot en kvinna som han fortfarande bor tillsammans med. Även frivårdens insatser för klientgruppen måste stärkas med hänvisning till att en större andel av dem har en komplex levnadssituation och större behov av sociala insatser än de som verkställer med IÖV i dag.

En analys av IÖV-processen genomfördes av Kriminalvården under 2019 i syfte att hitta åtgärder för att öka antalet fängelsedömda som verkställer med IÖV. Analysen visade att klienter som fått avslag på sin ansökan om IÖV hade en mer komplex livssituation än de som fått sin ansökan beviljad. Det styrks av att de klienter som verkställer en fängelsedom på upp till sex månader på anstalt har fler identifierade behovsområden än de som verkställer med IÖV, när det gäller prokriminella attityder och värderingar, antisocialt personlighetsmönster, prokriminellt umgänge, narkotikamissbruk samt sysselsättning och boende. Enligt Kriminalvården kan ett ökat antal som verkställer med IÖV motverka frihetsberövandets negativa effekter och därmed ge bättre förutsättningar för ett framgångsrikt återfallsförebyggande arbete. Ett ökat antal klienter som verkställer med IÖV skulle även underlätta den ansträngda

⁵¹ Kostnad IÖV: 281*365 = 102 565 kr, kostnad anstalt klass 3: 2 406*365 = 878 190 kr, kostnad snitt samtliga säkerhetsklasser: 3 500*365 = 1 277 500 kr, se RUT underlag Kostnad för utökad frivård (dnr 2019:241).

beläggningssituationen på anstalter. Kriminalvården lämnade därför redan 2019 en framställan till regeringen om att utöka målgruppen för IÖV till att omfatta fängelsedomar på upp till ett år. Vänsterpartiet har återkommande lagt förslag om detta till riksdagen (se t.ex. mot. 2019/20:150, mot. 2020/21:90 och mot. 2023/24:436). Trygghetsberedningen har även i sitt slutbetänkande SOU 2024:54 föreslagit att tillämpningsområdet för verkställighet utanför anstalt genom intensivövervakning med elektronisk kontroll ska utökas.

Regeringen har i augusti 2025 presenterat en proposition om utökade möjligheter att verkställa fängelsestraff med elektronisk övervakning vilket är mycket positivt. Vi lägger därför inte fram något konkret yrkande i denna motion.

6.4 Minska överbeläggningen: Villkorlig frigivning för att frigöra platser

Villkorlig frigivning är den utslussning till samhället och den del av ett fängelsestraff som sker i frihet under övervakning av frivården. Om den dömden begår ett brott eller missköter sig inom en prøvotid av ett år ska personen tas in i fängelse igen.

Huvudregeln om villkorlig frigivning finns i 26 kap. 6 § brottsbalken. Den som har avtjänat två tredjedelar av ett tidsbestämt fängelsestraff, dock minst 30 dagar, frigives villkorligt. Övervakning vid villkorlig frigivning kan förenas med olika föreskrifter under övervakningstiden. Det kan t.ex. vara att delta i Kriminalvårdens behandlingsprogram mot kriminalitet eller missbruk. Föreskrifter kan också handla om att inte få vistas på vissa platser. Vid misskötsamhet kan frivården besluta om varning eller särskild föreskrift. Vid allvarig misskötsamhet kan frivården anmäla ärendet till övervakningsnämnden som kan besluta om att förverka dagar av den villkorligt medgivna friheten, upp till 90 dagar åt gången. Detta innebär att klienten får avtjäna denna tid i fängelse. Den villkorliga frigivningen kan skjutas upp om den dömden missköter sig under verkställigheten.

Riksdagen röstade under våren 2019 igenom ett förslag från regeringen i syfte att stärka möjligheterna för Kriminalvården att vidta kontroll- och stödåtgärder avseende dömda som frigives villkorligt från ett fängelsestraff (prop. 2018/19:77). Motsvarande åtgärder infördes i maj 2021 för dem som dömts till skyddstillsyn. Vänsterpartiet stod bakom regeringens förslag. I ett särskilt yttrande betonade vi dock att det är grundläggande att inslussningen i samhället av villkorligt frigivna ger möjlighet till

bostad, sysselsättning och eventuell missbruksvård för att en ökad övervakning under prövotiden ska ha avsedd effekt (bet. 2018/19:JuU25).

För att lösa det allvarliga problemet med överbeläggning i Kriminalvården föreslår vi att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till sex månader kvar på sitt straff ska få börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Det skulle innebära att ca 30 procent av de intagna skulle påbörja den villkorliga frigivningen i förtid vilket skulle frigöra ca 1 500 platser inom Kriminalvården.⁵² Detta förslag kan även motivera till skötsamhet och deltagande i program under fängelse tiden.

Regeringen bör ta initiativ till att personer som inte är dömda för sexual- eller våldsbrott, som har genomgått relevanta behandlingsprogram och som har upp till sex månader kvar på sin strafftid ska kunna börja avtjäna den villkorliga frigivningen i förtid. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.5 Anpassa avdelningarna efter klienterna

De s.k. normalavdelningarna på klass 1-anstalterna hade innan dubbelbeläggningen ett trettiotal intagna. Namnet på avdelningarna är missvisande såtillvida att även intagna med stor beteendeproblematik, våldsbenägenhet och olika former av diagnoser placeras där. Det säger sig självt att situationen lätt kan urarta med konflikter och våld då så pass många människor som ofta mår dåligt ska samsas på en liten yta i princip dygnet runt. Förutom att dubbelbeläggningen måste stoppas så behöver avdelningarna bli mindre för att miljön såväl för de intagna som för de anställda ska bli bättre. Vänsterpartiet anser att befintliga anstalter bör byggas om och nya anstalter bör planeras för en modern kriminalvård med högst 15 intagna på en s.k. normalavdelning.

För särskilt krävande grupper av intagna behöver avdelningarna vara ännu mindre. Det handlar om sexualbrottslingar med beteendeproblematik, sexualbrottslingar som begått brott mot barn, intagna med psykiatriska diagnoser, personlighetsstörningar eller andra diagnoser, exempelvis autismspektrumstörningar m.fl., och intagna som är våldsbenägna. Det är i dagsläget svårt för personalen att skydda extra sårbara intagna, t.ex. personer med intellektuell funktionsnedsättning, som ofta riskerar att bli utsatta för både psykiskt och fysiskt våld av andra intagna. Vidare uppstår oftare våldsamma situationer där både intagna och anställda riskerar att skadas om för många personer

⁵² Uppgift från Kriminalvårdens HK, statistiska enheten.

med olika typer av svår beteendeproblematik blandas på en avdelning. För vissa intagna, exempelvis klienter som begått sexuella övergrepp mot barn, behöver särskilda avdelningar inrättas. I dag finns det vid vissa klass 1-anstalter avdelningar för särskilt resurskrävande intagna (SRI). Dessvärre är det bara klienter med extremt svår beteendeproblematik som placeras där p.g.a. platsbristen. Under sommaren 2025 fick vi information om att det bara fanns en öppen SRI avdelning i hela landet.

Enligt Vänsterpartiets mening skulle sannolikt flera av dessa klienter behöva vårdas inom rättspsykiatri i stället för att sitta på anstalt där vården är obefintlig. Vänsterpartiet har tidigare motionerat om avslag på regeringens förslag om förändringar av förutsättningarna för att bli dömd till rättspsykiatrisk vård.⁵³ Vi står fast vid att endast den som kan ta ansvar för sina handlingar ska kunna dömas till straffansvar för brott. De som begått brott och lider av allvarliga psykiska störningar ska i stället för att sitta i fängelse vårdas inom rättspsykiatri. Vi befarade redan tidigt att förslagen skulle leda till en försämrad vård av psykiskt störda lagöverträdare, vilket i förlängningen kan drabba framtida brottsoffer. Men så länge lagstiftningen kring förutsättningarna för fängelsevistelse och rättspsykiatrisk vård inte ändras så måste även denna särskilt resurskrävande klientgrupp behandlas på ett sätt som är rimligt ur både deras, andra intagnas och de anställdas perspektiv. Våra förslag för rättspsykiatri, psykiatrisk tvångsvård och öppenvård återkommer vi med i andra sammanhang.

Regeringen bör ge Kriminalvården i uppdrag att inrätta avdelningar med färre klienter i syfte att anpassa avdelningarna efter klienternas behov. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.6 Bättre inslussning i samhället

En mycket viktig del av det brottsförebyggande arbetet är att se till att inte kriminella personer återfaller i brott efter avtjänat straff. Det gäller i synnerhet vid grov brottslighet som är gängrelaterad. För att öka klienternas förutsättningar att inte återfalla i brott arbetar Kriminalvården med olika former av frigivningsförberedelser. En åtgärd är utslussning, vilket innebär att den intagne under en period före frigivning får större frihet på ett individanpassat och strukturerat sätt med stöd och kontroll utifrån aktuella risker och behov. Det finns fyra särskilda utslussningsåtgärder: frigång, utökad frigång, vistelse i halvvägshus och vårdvistelse. Frigång innebär att klienten under dagtid deltar i

⁵³ Motion 2007/08:Ju31 med anledning av prop. 2007/08:97 Påföljder för psykiskt störda lagöverträdare.

sysselsättning utanför anstalten, men är kvar i anstalten i övrigt. Utökad frigång innebär att klienten under kontrollerade former, genom elektronisk övervakning, avtjänar den sista delen av påföljden i sin bostad. Detta ska ske i kombination med sysselsättning motsvarande minst 20 timmar i veckan. Frigivningsförberedelserna handlar även om att ha en god planering för tiden efter att övervakningen har upphört. Dessvärre har återanpassningen av intagna i samhället, s.k. inslussning, länge varit bristfällig. Det beror till stor del på att relevanta myndigheter, exempelvis socialtjänst och kriminalvård, har svårt att samarbeta. Socialtjänsten tar dessvärre inte alltid sitt ansvar för att stödja och hjälpa den som ska friges från ett fängelsestraff med t.ex. bostad. Problemen beror naturligtvis även på den generella bristen på hyresrätter i många kommuner. Det är alltså ingen ovanlighet att en frigiven klient börjar sitt liv i frihet med enbart en plastpåse med sina tillhörigheter i handen och ingenstans att ta vägen. Det är en situation som inte på något sätt underlättar återgången till ett liv utan kriminalitet och eventuellt missbruk, tvärtom. En rapport från Brå(Brå) från 2017 visar att en stor del av dem som inte får någon särskild utslussning från anstalt har bedömts ha för hög risk att missköta sig och återfalla i brott.⁵⁴ Det är kontraproduktivt att de klienter som kanske har mest behov av stöd och hjälp för att återanpassas och slussas in i samhället blir utan den hjälpen. Som Brå konstaterar bör insatser vidtas för att reducera risken för att dessa klienter återfaller i brott i samband med inslussning och efter frigivning.

Den tidigare regeringen gav Kriminalvården i uppdrag att genomföra en försöksverksamhet med inslussningsprogram. Programmet syftade till att höja effektiviteten i det återfallsförebyggande arbetet och pågick t.o.m. juni 2020. Syftet med försöksverksamheten var att ta fram fungerande strukturer och principer för samverkan, främst med kommuner, regioner, Arbetsförmedlingen och civilsamhället. Inslussningsarbetet prövades i en försöksverksamhet. Frivilliga kommuner, varav ett antal med politiskt eftersatta områden, skulle delta i försöksverksamheten. Intagna i fängelse som vill sluta begå brott erbjöds att delta i ett inslussningsprogram under tiden som de stod under övervakning efter villkorlig frigivning. Programmet skulle samordnas mellan Kriminalvården och lokala samhällsaktörer på den intagnes hemort via en inslussningsgrupp. Frigivningen skulle planeras gemensamt, noga och i god tid, insatser från anstaltstiden skulle fullföljas och följas upp, någon form av sysselsättning skulle garanteras och skuldrådgivning och tillgång till en stödperson från det civila

⁵⁴ Brottsförebyggande rådet. Utslussning från anstalt. En uppföljning av Kriminalvårdens arbete med de särskilda utslussningsåtgärderna, rapport 2017:15.

samhället skulle erbjudas. Dessvärre visar Brås utvärdering att försöksverksamheten misslyckades helt beroende på dålig planering och förberedelse, lågt antal deltagande klienter och bristande nationell styrning.⁵⁵ Vänsterpartiet anser att detta är mycket beklagligt. Den bristande inslussningen och återanpassningen av personer som avtjänat fängelsestraff drabbar både dem och allmänheten, som riskerar att utsättas för nya brott. Det är både kontraproduktivt och orimligt att staten inte tar ett större ansvar för inslussning och återanpassning av människor som begått grova brott. Vänsterpartiet anser att regeringen behöver ta ett helhetsgrepp om frågan om inslussning och återanpassning till samhället. Försöksverksamheten med inslussning hade kunnat vara ett första steg på vägen. Nu brast det nödvändiga förberedelsearbetet och därigenom förutsättningarna för att verksamheten skulle lyckas.

På Kriminalvårdens hemsida finns en beskrivning av de steg som genomförs under en inslussning.⁵⁶ Under 2024 påbörjades nästan 2 440 särskilda utslussningsåtgärder, vilket är en ökning med 750 jämfört med 2023. Det är det högsta antalet under den redovisade perioden 2015–2024 (KOS 2024). Detta är lovvärt men långt ifrån tillräckligt. Vi har inte kunnat hitta statistik över hur många inslussningsåtgärder som påbörjades samma år.

Frågan om inslussning och återanpassning av grovt kriminella människor måste omfatta hela landet och samtliga involverade aktörer, som kommuner och olika myndigheter, måste ta sitt ansvar. Riksdagen har tidigare riktat ett tillkännagivande till regeringen om att Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall bör förstärkas (bet. 2018/19:JuU13). Vänsterpartiet anser att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över hur staten skulle kunna ta ett större ansvar för inslussning och återanpassning av grovt kriminella personer efter avtjänat straff. Det är högst rimligt att staten under en tillräckligt lång period efter frigivning tar ekonomiskt ansvar för personernas försörjning, sysselsättning och boende, allt för att minska återfall i brott och underlätta återetableringen i samhället. Vidare har vi fått signaler om att samarbetet mellan Kriminalvården och civilsamhällets organisationer inte alltid fungerar så som det är tänkt.

Krami är ett samarbete mellan Arbetsförmedlingen, Kriminalvården och Sveriges Kommuner och Regioner som hjälper personer att finna, få och behålla ett jobb eller

⁵⁵ Brottsförebyggande rådet. Samordnade insatser för klienter med villkorlig frigivning. Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper. Rapport 2020:15.

⁵⁶ <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/samverkan-och-samarbete/inlussning/sa-fungerar-inlussning/>

påbörja en utbildning som leder till ett jobb. Verksamheten riktar sig till individer över 18 år som kan ha svårigheter i det sociala samspel som arbetslivet kräver. Den som deltar kan ha övervakning efter avtjänat fängelsestraff, vara dömd till en frivårdspåföljd eller ha en pågående prøvotid. Även Krami har behov av förbättringar enligt de kontakter vi haft med personer som har erfarenhet av Kriminalvården.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över möjligheten för staten att, via frivården, ta ett långsiktigt ansvar för inslussning och återanpassning av personer som avtjänat straff för grova brott. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör se över möjligheten att ytterligare involvera civilsamhället vid inslussningen i samhället av personer som avtjänat straff på anstalt. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ge Kriminalvården, Arbetsförmedlingen och Sveriges Kommuner och Regioner i uppdrag att förstärka sitt samarbete via Krami i syfte att intagna efter frigivning ska kunna återgå till eller inträda i arbetslivet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.7 Halvvägshus

I dag finns möjligheter för vissa klienter att avtjäna sista tiden av fängelsestraffet i s.k. halvvägshus. Halvvägshus är en utslussningsåtgärd inom Kriminalvården.

Verksamheten har till syfte att ge klienten stöd till eget boende och deltagande i samhällslivet genom arbete, praktik eller studier, vilket ökar möjligheterna för individen att återanpassas till samhället. Klienten får under eget ansvar vistas i en miljö som är öppnare än den som finns på en öppen anstalt och får samtidigt ta del av det stöd och den hjälp som personal på halvvägshuset, Kriminalvården och andra myndigheter kan erbjuda. Den som vistas i halvvägshus får lämna området under särskilda tider för att t.ex. delta i sysselsättning och göra inköp. Vistelsen kan även kombineras med fotboja. Halvvägshus finns för närvarande i Stockholm, Göteborg och Malmö och drivs av olika organisationer på uppdrag av Frivården. I övriga delar av landet finns möjligheter till placering på halvvägshusplats i ett stödboende eller i familjevårdsliknande form med samma regler som i ett halvvägshus. Det är främst klienter som varit skötsamma under sin vistelse i anstalt som i dag kan få en plats i halvvägshus. Självklart passar inte halvvägshus för alla intagna av olika orsaker. Det kan t.ex. handla om att en person har

stora vårdbehov eller andra behov av insatser som inte kan erbjudas i ett halvvägshus. Vänsterpartiet anser dock att det är rimligt att se över möjligheten att ge fler intagna än i dag möjlighet att avsluta sin fängelsevistelse i halvvägshus eftersom detta underlättar inslussningen i samhället avsevärt.

Regeringen bör ta initiativ till att fler intagna får möjlighet till vistelse i halvvägshus. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.8 Nationella riktlinjer för avhopparverksamhet för kriminella

Kommunernas socialtjänster har huvudansvaret för avhoppare och verksamheten bedrivs i huvudsak på lokal nivå i samarbete mellan socialtjänsten och polisen. Polisen beviljar statligt stöd till kommuner och stadsdelar som ansöker om stödinsatser till avhoppare. Polisen jobbar också aktivt med att identifiera potentiella avhoppare, genomföra hot- och riskbedömningar, vidta skyddsåtgärder och följa upp ärenden tillsammans med kommunernas socialtjänster. Inom polisen finns regionala och lokala avhopparsamordnare. Kriminalvårdens arbete med avhopparverksamhet består av en aktiv samverkan med kommunernas socialtjänst i planering, genomförande och uppföljning av insatser för avhoppare som verkställer en påföljd. Myndigheten bedriver även ett uppsökande och motiverande arbete på häkten och anstalter mot individer tillhörande organiserad brottslighet, vilket genomförs av personal samt civilsamhällesorganisationer som uppbär statsbidrag. Syftet är att stödja personers återintegrering i samhället och därmed minska risken för återfall i kriminalitet. Statens institutionsstyrelses (SiS) arbete med avhoppare består främst av att identifiera potentiella avhoppare, motivera och stödja under processen till avhoppet under den tid som avhopparen vårdas inom SiS samt att samarbeta med kommunernas socialtjänst under placeringstiden.

Turerna kring den förra regeringens arbete med avhopparverksamheten har dessvärre varit mycket oklara och redovisningen till riksdagen ofullständig. För en mer fullständig redovisning av detta arbete hänvisas till tidigare motioner, t.ex. motion 2024/25:1929.

Utredningen Kommuner mot brott (SOU 2021:49) har gjort bedömningen att det kan finnas anledning att överväga införandet av ett särskilt, nationellt avhopparprogram för att säkerställa att individer som vill upphöra med kriminalitet ges möjlighet att göra det på ett snabbt och effektivt sätt.

Vänsterpartiet har i ett flertal år skrivit motioner om att inrätta ett nationellt avhopparprogram. Vi har dock inte alltid lagt formella yrkanden om detta eftersom ett

arbete trots allt pågått inom Regeringskansliet.⁵⁷ Arbetet riskerar dock att tappa fart och resultatet att inte bli tillräckligt konkret. Vi ser t.ex. ett behov av att snarast få till stånd nationella riktlinjer för de avhopparverksamheter som redan bedrivs av bl.a. ideella organisationer och kommuner på olika håll i landet. Vi vill se tydliga riktlinjer för vad som måste ingå i en avhopparverksamhet för att den ska godkännas. Deltagande i en avhopparverksamhet behöver vara tillräckligt långvarig och omfattande för att få avsedd effekt. Detta innebär att deltagare är i behov av omfattande personella och individanpassade stödresurser dygnet runt, särskilt inledningsvis. Vi misstänker att en av anledningarna till att arbetet med frågan gått tämligen långsamt är att ett nationellt avhopparprogram är förenat med stora kostnader. Detta ska dock sättas i relation till att en person som i 15 års tid är gängkriminell kostar samhället ca 23 miljoner kronor.⁵⁸ En ytterligare aspekt som kommer att få betydelse för avhopparprogrammet är det generella behovet av ett modernt vittnesskydd. Ett väl fungerande vittnesskyddsprogram är avgörande för att få människor att vittna i syfte att beivra grov brottslighet.

Regeringen bör ta initiativ till att ta fram nationella riktlinjer för avhopparverksamhet för kriminella. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.9 Avhopparverksamhet för våldsbejakande extremister

I dag är de avhopparverksamheter som finns inte alltid rustade att ta emot personer som inte är kriminella utan ”bara” vill hoppa av från våldsbejakande extremistmiljöer.

Center mot våldsbejakande extremism (CVE) är placerat inom Brå och utvecklar det kunskapsbaserade och sektorövergripande arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism på nationell, regional och lokal nivå. CVE ger bl.a. behovsanpassat stöd till lokala aktörer och är ett kunskapsnav som bidrar till att skapa en högre grad av effektivitet och samordning i de förebyggande insatserna. CVE arbetar från i huvudsak kriminalpolitiska utgångspunkter, och stärker och utvecklar det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism. Verksamheten syftar ytterst till att förebygga ideologiskt motiverad brottslighet och terrorism. CVE arbetar med konkret praktiskt stöd till skolor och kommuner m.fl. aktörer, förebyggande och i samverkan.

Regeringen bör ge Center mot våldsbejakande extremism (CVE) i uppdrag att ta fram ett program för avhopparverksamhet för personer som vill lämna våldsbejakande

⁵⁷ <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2020/01/uppdrag-att-ta-fram-ett-nationellt-avhopparprogram/>

⁵⁸ SVT nyheter 2022-04-07 Nationalekonomen: En gängkriminell kostar samhället 23 miljoner.

extremistmiljöer utan att ha koppling till kriminalitet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.10 Fler och jämställda möjligheter till utbildning

Tidigare forskning har visat att många intagna har negativa erfarenheter av skola och är studieovana, vilket ofta leder till högre avhoppsfrekvenser. Detta ställer stora krav på den pedagogiska personalen att motivera sina studerande samtidigt som de måste ta hänsyn till varje individs behov och bakgrund.⁵⁹ Intagna i fängelse erbjuds studier på lärcentrum (Komvux) på både grundläggande nivå och gymnasienivå samt svenska för invandrare (sfi). På en del anstalter finns även yrkesutbildningar och arbetsmarknadsutbildningar. Dessvärre får inte alla som vill studera alltid göra det. Det kan handla om platsbrist som gör att de med mest behov prioriteras. Alla anstalter har inte heller samma utbud av utbildningar.

Vänsterpartiet har i tidigare motioner återkommande föreslagit att alla intagna inom Kriminalvården ska ges möjlighet till grundutbildning och kompletterande gymnasieutbildning. Vi har även föreslagit att regeringen ska göra en översyn av vilka utbildningar som erbjuds på vilka anstalter i syfte dels att tillse att grund- och gymnasieutbildning erbjuds vid samtliga anstalter, dels att öka möjligheterna för de intagna att delta i utbildningar på distans, t.ex. folkhögskoleutbildningar eller utbildningar på högskolenivå (mot. 2020/21:90). Såvitt vi förstår finns det även önskemål från såväl intagna som vissa anstalter att bedriva fler yrkesutbildningar. Vi anser därför att utbildningsmöjligheterna vid anstalterna generellt bör förbättras.

Det har även kommit till vår kännedom att kvinnor intagna på anstalt inte har samma möjligheter till utbildning som män har. Förvisso är det mycket färre kvinnor som döms till fängelse än män. Under 2024 påbörjades nära 3 120 verkställigheter av kvinnor inom Kriminalvården. Det är nio procent av alla påbörjade fängelseverkställigheter vilket innebär att män är i stor majoritet av de intagna, även om antalet kvinnor ökat något. Det kan såklart göra att det är svårt att anordna samma typer av utbildningar vid kvinnoanstalterna som vid de för män. Samtidigt finns det i dag stora möjligheter till distansundervisning vilket enligt vår mening borde kunna ge kvinnor tillgång till även t.ex. högskoleutbildningar och yrkesutbildningar.

⁵⁹ <https://www.su.se/forskning/forskningsprojekt/utbildning-inom-kriminalv%C3%A5rden?open-collapse-boxes=research-project-members>

Regeringen bör ta initiativ till fler utbildningsmöjligheter för intagna i kriminalvården. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör ta initiativ till att kvinnor som avtjänar sitt straff på anstalt ska ha samma möjligheter till utbildning som män har. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.11 Situationen för kvinnor i Kriminalvården

Under 2024 påbörjades nära 3 120 verkställigheter av kvinnor inom Kriminalvården. Det är en ökning med nästan 460 verkställigheter, eller 17 procent, jämfört med 2023. Kvinnor utgjorde nio procent av påbörjade fängelseverkställigheter, vilket är en ökning med en procentenhet jämfört med 2023. Detta har medfört att den genomsnittliga belägningsgraden på fasta platser i kvinnoanstalter var 136 procent 2024, vilket är en ökning med tio procentenheter jämfört med 2023 (KOS 2024). Kriminalvården har utrett behovet av antalet anstaltsplatser för kvinnor utifrån de lagändringar som nämns i Tidöavtalet. Uppskattningsvis behöver antalet öka från ca 400 platser till närmare 2 000 platser 2033. Bedömningen är att det behövs ca 80 platser i klass 1 som är den högsta säkerhetsklassen. I dag saknas klass 1 platser för kvinnor.

Att män är i majoritet av de som döms till fängelse har gjort att män länge varit normen för svensk kriminalvård. Att kvinnor är en liten grupp av de intagna har medfört svårigheter för Kriminalvården att skapa likvärdiga förutsättningar för kvinnor och män att avtjäna sin påföljd. Justitieutskottet har därför under tidigare mandatperioder vid flera tillfällen uttalat att kvinnors situation inom Kriminalvården bör uppmärksammas särskilt. Utskottet har bl.a. anført att ökad kunskap om kvinnors brottslighet och livssituation är av yttersta vikt för att kriminalvårdens insatser ska kunna anpassas efter intagna kvinnors behov. 2009 publicerade justitieutskottet en uppföljningsrapport om kvinnor intagna i anstalt.⁶⁰ Uppföljningen visade att kvinnornas situation inom kriminalvården hade fått större uppmärksamhet under de senaste åren. Flera betydelsefulla steg hade tagits för att åstadkomma en bättre anpassning av kriminalvården till de intagna kvinnornas behov. Enligt uppföljningsgruppens uppfattning var dessa insatser emellertid inte tillräckliga. Dessutom krävs det enligt uppföljningsgruppens mening ett helhetsgrepp för att Kriminalvården i alla delar ska kunna svara mot kvinnornas behov. En för kvinnor bättre anpassad kriminalvård kräver

⁶⁰ Rapport från riksdagen 2008/09:RFR9. Uppföljning av kvinnor intagna i kriminalvårdsanstalt.

att frågan om kvinnornas situation ges ännu högre prioritet än vad som dittills skett. Enligt uppföljningsgruppen vore det därför värdefullt om regeringen i lämpligt sammanhang återkom till riksdagen med en återrapportering av det fortsatta utvecklingsarbetet för att anpassa kriminalvården efter intagna kvinnors behov.

Vänsterpartiet anser att situationen för kvinnor behöver uppmärksammas särskilt, i synnerhet inför den planerade expansionen av anstaltsplatser. Kriminalvården gör förvisso egna utredningar men regeringen borde ta ett helhetsgrepp kring frågan om en mer jämställd kriminalvård. En ökad kunskap om kvinnors brottslighet och livssituation är av yttersta vikt för att kriminalvårdens insatser ska kunna anpassas efter de intagna kvinnornas behov och minska återfallen i brott (mot. 2016/17:730).

Regeringen bör tillsätta en utredning av kvinnors situation och behov i Kriminalvården i syfte att skapa förutsättningar för en jämställd vård. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.12 Minska häktningstiderna, isolering och slentrianmässig restriktionsanvändning

Restriktioner vid häktning innebär att kontakterna med omvärlden begränsas, vilket kan vara nödvändigt om det finns risk för att den häktade undanröjer bevis eller på något annat sätt försvårar utredningen. Restriktioner kan innebära inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra klienter, vistas i gemensamhet, följa nyhetsmedia, ta emot besök m.m. Häktesutredningen (SOU 2016:52) lade bl.a. fram det förslag som sedan antogs av riksdagen (prop. 2019/20:129) om att domstolen i stället för åklagaren, fattar beslut om restriktioner vid häktning. Tidigare beslutade domstolen om ett generellt tillstånd, sedan bestämde åklagaren vilka restriktioner som skulle införas. Syftet var att lagändringen skulle leda till en mindre användning av framför allt isolerande restriktioner. Enligt EU-kommissionen och FN ska häktning vara en sista utväg när alternativ som t.ex. elektronisk fotboja och reseförbud inte anses tillräckliga, eftersom en häktad person kan ta stor psykisk skada.

De senaste 30 åren har Sverige återkommande kritiserats för att häkta många personer, ha långa häktningstider och använda restriktioner på ett överdrivet sätt, bl.a. av FN:s och Europeiska rådets antitortyrkommittéer (CAT och CPT). Den senaste kritiken kom 2021 från CPT. Sverige uppmanades då att vidta ”avgörande åtgärder” i syfte att minska restriktionsanvändningen och att ”radikalt” förbättra möjligheterna för häktade personer att delta i diverse aktiviteter. Enligt kommittén bör den svenska

målsättningen vara att häktade personer, som inte är belagda med restriktioner, ska få spendera minst 8 timmar per dag utanför sin cell – helst med arbete, utbildning eller sport.⁶¹

Kritiken mot Sverige har inte bara upprepats under många år utan dessutom varit mycket omfattande, då de intagnas situation bl.a. har beskrivits som inhuman och förnedrande, främst p.g.a. omfattningen av restriktionerna som innebär långa tider av isolering. I dag kan människor isoleras i 22 timmar om dygnet under långa perioder med enbart mänsklig kontakt i form av lucköppningar, matutdelning och advokatsamtal. Enligt FN:s antitortyrkommitté är det att betrakta som tortyr. Europarådets antitortyrkommitté (CPT) har uttalat att åtgärder bör vidtas för att säkerställa att restriktioner enbart får användas i undantagsfall och inte längre än vad som är absolut nödvändigt.

Den nuvarande situationen med långvarig platsbrist och överbeläggning har dessutom medfört att häktade personer placeras i trånga och mörka arrester under flera veckors tid. Detta förfarande saknar lagstöd och har därför kritiserats av såväl Justitieombudsmannen (JO) som advokater.⁶² Isolering ökar enligt internationella studier risken för självskada och självmord. I Sverige begick tio personer självmord på häkten under åren 2021–2024.⁶³ Enligt ett JO beslut från 2023 har Kriminalvården ett ansvar för att skydda intagna från förutsebara faror och ska vidta åtgärder på såväl generell som individuell nivå i syfte att förhindra intagna i häkten från att begå självmord. Enligt JO är det av största vikt att myndigheten bedriver sitt suicidförebyggande arbete på ett systematiskt och strukturerat sätt.

Den förra regeringen presenterade under våren 2020 förslag som syftade till en effektivare hantering av häktningar, ökad rättssäkerhet och ett bättre genomslag för barnrättsperspektivet (prop. 2019/20:129). Riksdagens majoritet sade ja till förslaget, men med en bortre tidsgräns för vuxna på nio månader i stället för sex månader som regeringen föreslagit. Vänsterpartiet anförde i ett särskilt yttrande att en tidsgräns om sex månader för häktning av vuxna och 30 dagar för häktning av barn skulle vara en rimligare avvägning (mot. 2019/20:3559, bet. 2020/21:JuU43).

Tidöregeringen lade i januari 2023 fram ett förslag om att sänka presumptionstiden för häktning från två år till ett år och sex månader. Förslaget antogs sedan av riksdagen men

⁶¹ <https://www.dagensjuridik.se/nyheter/tortyrkommitte-riktar-ny-kritik-mot-restriktionsanvandningen-i-hakten/>

⁶² Felix Nelson. ”Ständiga lagbrott vid häktningar”. DN debatt 2024-05-02.

⁶³ ”Femton döda på svenska häkten – samma misstag upprepas”. GP 2024-03-16.

Vänsterpartiet yrkade avslag eftersom ändringen verkar i motsatt riktning mot tidigare åtgärder för att försöka minska häktningstiderna. Häktena liksom anstalterna var dessutom redan då överbelagda och människor satt precis som nu kvar långa tider i häkte i väntan på anstaltsplacering (mot. 2022/23:2333).

Trenden med ökande häktningstider och restriktioner fortsätter tyvärr. Av de avslutade häktningarna 2024 var 48 procent två månader eller kortare, vilket är tre procentenheter lägre än 2023. 31 procent av de avslutade häktningarna var fyra månader eller längre, jämfört med 29 procent 2023. Den genomsnittliga häktningstiden för avslutade häktningar var 98 dagar under 2024. Det motsvarar 14 veckor. Motsvarande tid för 2022 och 2023 var 83 respektive 91 dagar, det vill säga mellan 12 och 13 veckor. Även medianhäktningstiden har ökat från 57 dagar 2023 till 65 dagar 2024. Det tyder på att det är en generell ökning av häktningstiderna och inte enbart en ökning av de allra längsta häktningstiderna. Den stora ökningen har framförallt skett bland män, där mediantiden ökat från 48 dagar år 2022 till 67 dagar år 2024. Mediantiden för kvinnorna har också ökat från 41 dagar till 58 under samma period. Kvinnor sitter i genomsnitt häktade kortare tid än män. Andelen klienter med restriktioner vid påbörjad häktning ökade från 77 procent 2023 till 79 procent 2024. Andelen häktade med restriktioner efter en månads häktning ökade från 76 till 78 procent och andelen efter ett halvårs häktning ökade från 35 till 36 procent. (KOS 2024).

Enligt Vänsterpartiet är det anmärkningsvärt att de lagändringar som syftade till att begränsa häktningstiderna och leda till en rättssäkrare hantering inte fick tillräckligt genomslag. Än värre är det att Tidöpartierna lägger fram förslag som direkt verkar i motsatt riktning.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att se över hur häktningstider, isolering och användandet av restriktioner kan minskas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Lagändringen 2020 innebär bl.a. att barn under 18 år som är häktade numera har rätt att vistas med personal eller någon annan i minst fyra timmar varje dag. Men isolering är mycket skadlig även för personer över 18 år. I syfte att humanisera häktningstiden bör därför alla personer som är frihetsberövade ges möjlighet till kontakt med andra människor i större utsträckning än vad som sker i dag. En lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag bör därför införas även för personer över 18 år.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att ge alla häktade personer lagstadgad rätt till mänsklig kontakt en viss tid varje dag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.13 Särskilda ombud till häktade och anhöriga

Utgångspunkten är att den häktade personen själv får bekosta hyra, räkningar och liknande utgifter under tiden i häkte eller i fängelse. Kriminalvården ger inte ekonomiskt stöd för den typen av utgifter. Ibland är det dock möjligt för den intagne att få hjälp med t.ex. hyran av socialtjänsten. Dessvärre finns det i dag ingen möjlighet att få hjälp med andra praktiska saker som t.ex. att betala räkningar, ta myndighetskontakter, gå på planerade möten, begära uppskov med hyran, prata med arbetsgivare, ställa av eller sälja bilen, tömma en lägenhet osv. Detta riskerar att leda till stora problem för de personer som häktats och som saknar någon anhörig som kan hjälpa dem. Vänsterpartiet anser därför att det är rimligt att en person som sitter häktad och har behov av det ska få tillgång till ett särskilt ombud. En sådan ombudsfunktion skulle förslagsvis kunna fungera så att Kriminalvården kontaktar socialtjänsten i den häktades bosättnings- eller vistelsekommun som sedan utser ett ombud.

När en person frihetsberövas i Sverige, särskilt vid häktning, saknas även i praktiken ett organiserat stöd till de anhöriga, trots att de ofta påverkas starkt både psykiskt och socialt. Detta gäller särskilt barn till frihetsberövade. Socialtjänsten är sällan aktiv om ingen orosanmälan görs, Kriminalvården är ännu inte inkopplad, och rättsväsendet har inget ansvar för att informera eller erbjuda stöd. Konsekvensen blir att barn och familjemedlemmar lämnas ensamma i ett tillstånd av ovisshet, skam och isolering, utan vägledning eller mänskligt stöd. Vänsterpartiet anser att regeringen behöver vidta åtgärder för att införa rätt till anhörigstöd och även se över hur barnets bästa ska tillgodoses när en vårdnadshavare frihetsberövas.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att personer som sitter häktade ska få ett särskilt ombud som kan bistå med praktiska behov under häktningstiden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör tillsätta en utredning i syfte att införa anhörigstöd vid frihetsberövande, särskilt vid häktning, med ett särskilt fokus på barn. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör inrätta en nationell samordnare för att ta fram riktlinjer och rutiner för hur barnets bästa ska beaktas i samband med att en vårdnadshavare frihetsberövas. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

6.14 Särskilt om situationen för barn och unga i häkte och på anstalt

Strafftiderna för barn och unga har ökat kraftigt. Medelstrafftiden, exklusive livstidsdömda utan angiven strafftid, för påbörjade fängelseverkställigheter av unga under 2024 var 887 dagar. Det är en ökning med nästan 140 dagar jämfört med 2023. Under 2024 hade 33 procent av unga som påbörjade en fängelseverkställighet en strafftid på ett år eller kortare, jämfört med 28 procent 2023. När det gäller jämförelsevis längre strafftider, två år eller längre, har andelen ökat från 49 till 51 under samma period. I det översta intervallet, tio år eller längre, inklusive livstidsdömda, har antalet ökat från 12 till 33.

Ökningen av strafftider bland unga bedöms till stor del kunna förklaras av lagförändringen om slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet, som trädde i kraft den 2 januari 2022. Lagförändringen innebar att unga lagöverträdare i ålder 18–20 inte längre får reducerat straff på grund av sin ålder vid grova brott. Av de 1 920 unga klienterna som påbörjade en verkställighet i Kriminalvården under 2024 var drygt 150 klienter under 18 år. Av dessa påbörjade merparten, 91 procent, en ungdomsövervakning, medan 13 klienter påbörjade en skyddstillsyn och en klient påbörjade en verkställighet genom IÖV. Inga klienter under 18 år påbörjade en fängelseverkställighet eller villkorlig dom med samhällstjänst under 2024 (KOS 2024).

Vänsterpartiet yrkade avslag på den förra regeringens förslag om slopad straffrabatt för unga i åldern 18–20 år. Utredaren i den statliga utredning (SOU 2018:85) som såg över frågan om straffrabatten drog slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare. Utredningen hänvisade till att resultat från den mest aktuella hjärnforskningen, utvecklingspsykologin och kriminologin bara går att tolka som ett stöd för att behålla ett hänsynstagande till gärningspersoners unga ålder. I likhet med flera remissinstanser såg vi även risken för att nyrekryteringen till kriminalitet skulle riktas in mot ännu yngre barn, vilket nu visar sig ha blivit konsekvensen. Vi lyfte även remissinstansers oro för att förslaget skulle medföra en indirekt höjning av repressionsnivån även för barn i åldern 15–17 år genom att praxis för omyndiga lagöverträdares påföljder skulle

förskjutas i mer repressiv riktning för att parera tröskeffekter vid 18-årsdagen (mot. 2021/22:3657). Vår oro har tyvärr besannats och lagändringen har efter en HD-dom fått till följd att det i dag sitter barn under 18 år dömda till långa fängelsestraff på klass 1 anstalter tillsammans med livstidsdömda män.⁶⁴

Antalet barn som häktas fortsätter också att öka. Under 2024 avslutades 475 häktningar av barn i åldrarna 15–17. Det är en ökning med 140 häktningar, eller 42 procent, jämfört med 2023. Häktningstiderna har också ökat. För avslutade häktningar av klienter under 18 år var medelhäktningstiden 84 dagar, vilket är en ökning med 10 dagar jämfört med 2023. 21 procent av häktningarna varade i fyra månader eller längre jämfört med 18 procent 2023. Under 2024 hade 99 procent av de häktade barnen restriktioner vid påbörjad häktning. Efter en månad var drygt två tredjedelar av klienterna fortsatt häktade. Bland dessa hade 98 procent restriktioner vilket kan jämföras med 78 procent för alla häktade. Anledningen till att en större andel häktade barn hade restriktioner är att personer under 18 år endast ska häktas i undantagsfall. Det ska finnas starka skäl för häktning, som misstanke om mycket allvarlig brottslighet, vilket i sin tur ofta leder till att den häktade får restriktioner (KOS 2024).

Det stora antalet barn har gjort att häktena inte kunnat leva upp till lagkravet om att unga häktade har rätt till minst fyra timmars mänsklig kontakt per dygn. JO har tidigare bl.a. riktat kritik mot ett häkte som vid en inspektion inte hade tillräckligt med personalresurser för att tillgodose barns rätt till fyra timmars isoleringsbrytande åtgärder, dvs. vistelse med personal eller annan vuxen. JO konstaterade att situationen var helt oacceptabel och förutsatte att Kriminalvården skulle vidta de åtgärder som behövs för att se till att alla barn i häktet får sin lagliga rätt tillgodosedd.

Kritiken från FN:s tortyrkommitté har varit särskilt hård när det gäller isolering av unga i polisceller eller andra förvar, och kommittén anser att Sverige bör avskaffa det systemet. FN oroas över de självmord och självmordsförsök som har skett bland unga som placerats i häkte och som tros vara ett resultat av isoleringen. FN-kommittén kräver att Sverige helt avskaffar isolering av barn i polisarrest, i häkte och på särskilda ungdomshem samt utreder självmordsfallen i häkten.

Vänsterpartiet har återkommande motionerat om att det ska införas ett förbud både mot isolering av unga och mot att placera barn och unga i häkten och om skärpta

⁶⁴ Högsta domstolens dom mål: B 6596-24 2025-03-25.

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/hd-fastslar-mangarig-fangelsedom-mot-16-aring>

tidsgränser. Vi har under flera års tid krävt att det ska genomföras förändringar som innebär att barn som misstänks för brott som kräver häktning placeras i en miljö som är särskilt anpassad för barn och unga (se t.ex. mot. 2017/18:3605, mot. 2018/19:3044, mot. 2019/20:150, mot. 2024/25:1929). Vi lyfte senast frågan om att inga barn under 18 år ska placeras i polisarrester i motion 2024/25:3444.

Påföljdssystemets åldersgränser och särregleringen av straffmätning och påföljdsvälser ut som de gör av mycket goda skäl. Vi vill särskilt understryka vikten av att den särställning barn har och ska ha inom det straffrättsliga systemet inte får urvattnas mer. Påföljdssystemet för unga lagöverträdare är utformat utifrån att barn och ungdomar som har begått brott i första hand ska hållas utanför Kriminalvården och i stället bli föremål för insatser inom socialtjänsten. Enligt Vänsterpartiet är straffmyndighetsåldern väl avvägd och barn som är under 18 år ska absolut inte hanteras inom Kriminalvården. Vi ser däremot behov av nya ungdomspåföljder för barn över 15 år och är inte främmande för att det införs fler sådana som kan komplettera de redan befintliga. Förutsättningen är givetvis att de påföljder som införs är rättssäkra, särskilt anpassade för barn och unga och har ett tydligt behandlingsinriktat innehåll. Vi anser även att det återfallsförebyggande arbetet gentemot unga lagöverträdare bör förstärkas. Vi får anledning att återkomma i dessa frågor i samband med regeringens aviserade förslag om att införa barnfängelse.

Gudrun Nordborg (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Tony Haddou (V)

Karin Rågsjö (V)

Jessica Wetterling (V)

Hanna Gunnarsson (V)

Maj Karlsson (V)

Håkan Svenneling (V)